DZIENNIK URZĘDOWY
WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 15 lutego 2021 r.

Poz. 809

Podpisany przez:
Pawel Chrusciel; LUW w Lublinie
Data: 15.02.2021 15:15:36

UCHWAŁA NR XX/160/2021
RADY GMINY KOMARÓWKA PODLASKA

z dnia 10 lutego 2021 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Komarówka Podlaska na lata 2021 – 2024”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 r., poz. 713, z późn. zm.), w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r., poz. 282, z późn. zm.), po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Rada Gminy Komarówka Podlaska uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Komarówka Podlaska na lata 2021 - 2024", stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Komarówka Podlaska.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady

Joanna Krupska

Załącznik
do Uchwały Nr XX/160/2021
Rady Gminy Komarówka Podlaska
z dnia 10 lutego 2021 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GMINY KOMARÓWKA PODLASKA

NA LATA 2021 - 2024

Komarówka Podlaska grudzień 2020 r.

Spis treści

1. Wstęp ... 3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami ... 4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce ... 5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego ... 14
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 14
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu ... 19
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego ... 33
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy) ... 33
a) dokumenty o charakterze strategicznym ... 33
b) opracowania wyznaczające kierunki polityki przestrzennej gminy ... 35
c) inne dokumenty ... 37
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy ... 39
5.2.1. Zarys historii gminy ... 39
5.2.2. Krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne i ruralistyczne ... 40
5.2.3. Budownictwo sakralne ... 41
5.2.4. Pałace i dwory ... 42
5.2.5. Zabytki techniki ... 42
5.2.6. Obiekty użyteczności publicznej ... 42
5.2.7. Cmentarze ... 43
5.2.8. Zabytki ruchome ... 43
5.2.9. Zabytki archeologiczne ... 44
5.2.10. Dziedzictwo niematerialne ... 45
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony ... 46
5.4. Gminna ewidencja zabytków ... 49
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy ... 50
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń. Mocne i słabe strony ... 54
7. Założenia programowe ... 59
7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki ... 59
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami ... 69
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami ... 71
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami ... 73
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków ... 74
12. Aneksy ... 78

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania: „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Komarówka Podlaska na lata 2021 - 2024" jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy Komarówka Podlaska. Art. 3 pkt 14 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje krajobraz kulturowy jako postrzeganą przez ludzi przestrzeń, zawierającą elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowaną w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka. Na obszarze gminy są to pojedyncze obiekty oraz zespoły budowli, formy zaprojektowanej zieleni, cmentarze, elementy zagospodarowania przestrzeni, historyczne układy ruralistyczne, krajobraz wiejski, obszary kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców. Szczególnie istotnym elementem krajobrazu kulturowego gminy są zabytki, będące świadectwem historii oraz kultury lokalnej i regionalnej.

Celem programu jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań inicjowanych, wspieranych lub koordynowanych przez gminę na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami znajdującymi się w granicach gminy Komarówka Podlaska. Sformułowanie kilkuletniej strategii opieki nad zabytkami pozwoli na ukierunkowanie działań gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, zmierzających do zachowania i rewitalizacji zabytkowych obiektów a także, na płaszczyźnie edukacji, rozwijania świadomości w zakresie ochrony zabytków oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego gminy. Ważnym elementem spuścizny kulturowej, będącym źródłem poczucia wspólnoty i ciągłości postaw społecznych jest dziedzictwo kulturowe. Właściwe wykonywanie zadań własnych gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nas zabytkami ma nie tylko znaczenie dla zachowania miejscowego zasobu zabytkowego i utrzymania tożsamości kulturowej gminy, ale może także wpłynąć pozytywnie na rozwój lokalny poprzez wzrost ruchu turystycznego, a w konsekwencji rozwój gospodarczy i tworzenie nowych miejsc pracy.

Program opracowano w oparciu o wytyczne zawarte w poradniku metodycznym przygotowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

„Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Komarówka Podlaska na lata 2021-2024" jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie, takich jak miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego czy studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 z późń. zm), który stanowi:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Celem gminnego programu opieki nad zabytkami zgodnie z art. 87 ust.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;

2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania; zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Ochrona zabytków stanowiących dziedzictwo kulturowe należy do zadań państwa. Wymóg podejmowania przez władzę publiczną działań mających na celu strzeżenie dziedzictwa narodowego wynika z art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 2009 r., poz. 946). Zgodnie z art. 6 ust.1 ustawy zasadniczej „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju". Wolność korzystania z dóbr kultury zapewnia ponadto każdemu obywatelowi art.73 Konstytucji.

- **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 z późń. zm)

Głównym aktem prawnym, regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Program opieki nad zabytkami uwzględnia w szczególności następujące przepisy cyt. wyżej ustawy: art. 3, 4, 6, 7, 16 ust. 1, art.17, 18, 19, 20, 21, 22, 89.

Art. 3 ustawy definiuje użyte w ustawie następujące określenia: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, badania architektoniczne, badania archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie.

Art. 4 ustawy wyjaśnia, że ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6 ustawy wymienia zabytki podlegające ochronie i opiece:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, z zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art.7 określa formy ochrony, którymi są:

1) wpis do rejestru zabytków;

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art.16 formułuje cele tworzenia parku kulturowego:

Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej /ust.1/.

Art. 17 zawiera zakazy i ograniczenia, które mogą być ustanowione na terenie parku kulturowego lub jego części.

Art.18 wskazuje, że ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji m. in. strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W strategiach, analizach, planach i studiach, w szczególności: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków; zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami /ust.2/.

Art.19 zawiera katalog zabytków, których ochrona powinna być uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach lokalizacyjnych, uchwałach dotyczących obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń.
W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) parków kulturowych/ust.1/.
W studium i planie, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków /ust.3/.

Art.20 reguluje uzgodnienia konserwatorskie w odniesieniu do projektów i zmian planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Art.21 stanowi, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art.22 określa formę i treść ewidencji zabytków:
1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art.89 określa organy ochrony zabytków.

Organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

- **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2020 r. poz. 713)

Obowiązujące uregulowania prawne związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, dotyczące działalności samorządów zawarte są w ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust.1 pkt 9 w/w ustawy zostały określone zadania własne gminy, które m.in. obejmują sprawy kultury, w tym ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Ochrona zabytków może także wiązać się z innymi zadaniami gminy, dotyczącymi m.in.: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody, gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów, kultury, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych oraz promocji gminy.

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U z 2020 r. poz. 293 z późń. zm.)

Zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy określa Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Ustawa jest najważniejszym aktem prawnym regulującym kwestie związane z planowaniem przestrzennym.

Kwestie ochrony zabytków zawarte zostały w art.1.ust 2 pkt 4 ustawy, stanowiącym że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, w art. 15 ust. 2 pkt 4 ustawy, zgodnie z którym w planie miejscowym określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej oraz w art. 17 pkt 6 lit b, który zobowiązuje Wójta, burmistrza albo prezydenta miasta, po podjęciu przez radę gminy uchwały o przystąpieniu do sporządzania planu

miejscowego, do występowania o opinie o projekcie planu do właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się ponadto w poniższych ustawach.

- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane** (Dz. U. z 2020 r. poz. 1333)

Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Zasady postępowania poprzedzające rozpoczęcie robót budowlanych w odniesieniu do obiektów zabytkowych zostały określone w art. 39, który stanowi że:

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków,
2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno - budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2020 r. poz. 1990)

Ustawa w art. 6 zawiera katalog celów publicznych w zakresie gospodarowania nieruchomościami, w którym znajdują się m.in. opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego. W ustawie określono m.in. zasady gospodarowania nieruchomościami stanowiącymi własność Skarbu

Państwa oraz własność jednostek samorządu terytorialnego oraz zasady podziału i scalania nieruchomości.

Art.13 ustawy wprowadza wymóg uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek oraz na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub dzierżawę nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek.

Art.96 ust 1 ustawy stanowi, że podział nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków wymaga uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. 2020 poz. 55)

Ustawa określa cele, zasady i formy ochrony przyrody żywej i nieożywionej oraz krajobrazu. Zgodnie z art. 83a ust. 1 ustawy zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków. Art. 83d ust. 1 ustawy określa elementy formalne zezwolenia.

- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. 2020 r. poz. 194)

Ustawa definiuje działalność kulturalną, która w rozumieniu ustawy polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury. Zgodnie z art. 2 ustawy Państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych, a także opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą.

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (Dz. U. 2020 r. poz. 1057)

Zgodnie z ustawą, działalnością pożytku publicznego jest działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych, która obejmuje m.in. zadania w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w następujących ustawach: **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz.U.2020 r. poz. 902), **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. 2019, poz. 1479).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (tekst jednolity Dz.U. z 2020 r. poz. 164).

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należą także:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2018, poz. 1609),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U.2019 poz. 1886),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. 2017 poz. 928),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. 2017, poz. 1674),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. 2014 poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011 nr 89 poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004. Nr 212 poz. 2153),

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 nr 30 poz. 259),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U. 2006 Nr 124 poz. 1304 ze zm.).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Komarówka Podlaska zgodny jest z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Założenia Programu zbieżne są z dokumentami (strategie, studia i programy) opracowanymi na poziomie ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym (powiatowym), które odnoszą się do problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

- ***Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 - 2022***

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 - 2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. Program jest głównym dokumentem strategicznym państwa związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także wskazującym środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 - 2022 jest *stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami.* Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.
2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W/w cele podzielono na kierunki, działania i zadania.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działań 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Zadania:

- Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.

- Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
- Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym. Zadania:

- Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
- Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
- Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
- Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami. Zadanie:

- Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działań 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego. Zadanie:

- Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działań 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości. Zadania:

- Kampania społeczno - edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami. Zadanie:

- Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

- ***Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020.***

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 jest dokumentem tworzącym ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, dla polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych.

Wyznaczoną w strategii misją jest *zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.*

Celem strategicznym jest *zrównoważenie rozwoju kultury w regionach,* zaś jednym z celów cząstkowych *zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.*

Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013" obejmuje dwa priorytety:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.
2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

W ramach pierwszego priorytetu przewidziano realizację następujących działań:

- Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno - finansowych w sferze ochrony zabytków.
- Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.
- Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Drugi priorytet zakłada następujące działania:

- Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.
- Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granice.

Powyższe działania mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

W *Uzupełnieniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020* wskazano na cel strategiczny/nadrzędny: zrównoważenie rozwoju kultury w regionach, którego jednym z celów cząstkowych/uzupełniających jest zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna

ochrona zabytków. Przytoczono kierunki działań z zakresu kultury przyjęte we wstępnym projekcie Narodowego Programu Rozwoju na lata 2007 - 2013 oraz propozycje Ministra Kultury sposobu ich realizacji. Problematykę dziedzictwa kulturowego podejmują dwa kierunki działań: ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz rewitalizacja zdegradowanych obszarów zurbanizowanych.

W celu realizacji w/w działań zawartych we wstępnym projekcie Narodowego Projektu Rozwoju na lata 2007 - 2013 wprowadzono 11 Programów Operacyjnych. Jednym z nich jest program operacyjny „Dziedzictwo kulturowe". Program realizowany jest w ramach dwóch priorytetów: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem pierwszego priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.

- ***Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020***

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 przyjęta została Uchwałą Rady Ministrów Nr 61 z dnia 26 marca 2013 r. Strategia jest jedną z dziewięciu Strategii rozwoju, przyczyniających się do realizacji celów określonych w długookresowej i średniookresowej strategii rozwoju kraju.

Celem głównym strategii jest *wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski,* w ramach którego sformułowano cztery cele szczegółowe. Problematyki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dotyczy czwarty z celów szczegółowych: „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego". Do realizacji celu wyznaczono dwa priorytety:

- Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej.
- Wzmocnienie znaczenia kultury w rozwoju społeczno - gospodarczym.

Pierwszy priorytet obejmuje następujące kierunki działań:

- Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.
- Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.
- Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

W opisie planowanych działań związanych z realizacją priorytetu podkreślono, że zadaniem państwa jest, na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), tworzenie warunków sprzyjających budowaniu tożsamości. W realizacji tego zadania kluczową rolę odgrywają działania służące m. in. zachowaniu i popularyzacji dziedzictwa niematerialnego. Poznawanie wspólnego dziedzictwa kulturowego jest jednym z czynników niezbędnych do wzmacnianiu kapitału społecznego. Zauważono także, że budowa tożsamości regionalnej jest ważna z perspektywy jednostek samorządu terytorialnego. Poprzez rozwijanie relacji społecznych służących współpracy, porozumieniu, kreatywności przyczynia się do podnoszenia jakości życia i konkurencyjności regionu. Wspieranie turystyki kulturowej i kulturowo - przyrodniczej, łączenie edukacji regionalnej z agroturystyką przysparza także korzyści w wymiarze finansowym.

Autorzy strategii zwracają ponadto uwagę na konieczność zintegrowanego podejścia do zagadnienia krajobrazu kulturowego, uwzględnienia w opracowaniach planistycznych i strategiach problematyki ochrony krajobrazu kulturowego obejmującego przyrodę, układy urbanistyczne, zagospodarowanie i sposoby wykorzystania terenu.

- ***Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030***

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. Koncepcja stanowi ramy przestrzenne dla prowadzenia polityki rozwoju kraju. Jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju oraz kreującym ład przestrzenny w Polsce. Przedstawia wizję zagospodarowania przestrzennego kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, określa cele i kierunki polityki przestrzennej wraz z planem działań o charakterze prawnym i instytucjonalnym.

Wyznaczonym celem strategicznym polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest *efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągania ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.*

W koncepcji, w ramach obszarów kształtowania potencjału rozwojowego, wymagających programowania działań ochronnych wydzielono zagadnienie pn. „Obszary ochrony krajobrazów kulturowych". Wskazano na konieczność wprowadzenia do dokumentów planistycznych zintegrowanej ochrony środowiska kulturowego, umożliwiającej

gospodarowanie krajobrazem w celu podniesienia konkurencyjności regionów oraz stworzenia systemu zmierzającego do zahamowania postępującej degradacji środowiska kulturowego, utraty krajobrazów historycznych i tworzących tożsamość miejsca.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

- ***Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019 - 2022***

Program przyjęty został przez Sejmik Województwa Lubelskiego Uchwałą Nr IX/160/2019 z dnia 2 września 2019 r. Program ma promować ideę ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie lubelskim. Głównym celem programu jest wyznaczenie kierunków zmian w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w perspektywie czasowej 4 lat.

W opracowaniu wyznaczono dwa cele strategiczne, których realizację zaplanowano poprzez wytyczone działania.

Cel strategiczny I. *Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno – gospodarczego regionu.*

Cel operacyjny 1. Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi.

Cel operacyjny 2. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

W ramach celu operacyjnego I wyszczególniono następujące działania:

1. Działania podnoszące świadomość społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego i jego wpływie na budowę wspólnoty społecznej i tożsamości regionu, w szczególności poprzez wprowadzanie nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego.
2. Działania na rzecz opracowania powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami w oparciu o aktualne uregulowania prawne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
3. Prowadzenie gminnych lub powiatowych ewidencji zabytków.
4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, w tym stała ochrona wartościowych układów przestrzennych: urbanistycznych

i ruralistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów poprzemysłowych, powojskowych oraz obiektów archeologicznych.

5. Upowszechnianie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez te jednostki.

6. Podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego.

7. Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowywania wzorca opieki nad zabytkami. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy.

Cel operacyjny 2 obejmuje następujące działania:

1. Poszerzanie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentycznych regionalnych wartości kulturowych, w tym określanie wyróżnika autentyczności poszczególnych grup etnograficznych Lubelszczyzny.

2. Podejmowanie starań o umieszczenie wybranych przejawów dziedzictwa niematerialnego na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.

3. Wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kultury dla zachowania tożsamości oraz prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne, poprzez tworzenie różnych programów edukacyjnych umożliwiających przekazywania przez twórców ludowych swej wiedzy, umiejętności i doświadczeń zawodowych młodemu pokoleniu.

4. Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez kultywujące je wydarzenia.

5. Upowszechnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa, w szczególności poprzez wspieranie usług turystycznych na terenach wiejskich.

6. Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.

Cel strategiczny II. *Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno – ekonomiczny.*

Cel operacyjny 1. Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

Cel operacyjny 2. Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

W ramach celu operacyjnego I wyszczególniono następujące działania:

1. Poszerzanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i opiece nad nim przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej.
2. Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości (poczucia wspólnoty regionalnej) mieszkańców Lubelszczyzny.
3. Edukacja właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych w zakresie zasad opieki nad nimi i ich ochrony.
4. Realizowanie studiów naukowych, wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych oraz organizowanie praktyk studenckich i staży, zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego niematerialnych i materialnego, zwłaszcza zagrożonego.
5. Edukacja na rzecz poznawania istniejących na przestrzeni dziejów relacji kultury polskiej z kulturami innych społeczności na terenie Lubelszczyzny.

Cel operacyjny 2 obejmuje następujące działania:

1. Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako czynnika rozwoju społeczno – ekonomicznego i budowania poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.
2. Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istotnych działań dla promocji regionu.
3. Wzmacnianie współpracy międzyregionalnej - krajowej i zagranicznej, województwa lubelskiego w zakresie wspólnej promocji dziedzictwa kulturowego, w tym promocja turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych.
4. Poszerzenie wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako istotnego potencjału sektora społeczno – ekonomicznego.
5. Promocja i stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów kultury jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy.
6. Promocja krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej i przemysłów czasu wolnego.
7. Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy: przemysłów czasu wolnego i przemysłów kultury, w tym promocja walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji społeczno – ekonomicznych.

- ***Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego***

Plan przyjęty został Uchwałą NR XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.

Plan jest dokumentem o charakterze długookresowym, stanowiącym element krajowego systemu planowania przestrzennego. Określa zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno - przestrzennej województwa. Plan w ramach uwarunkowań rozwoju zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego wskazuje także środowisko kulturowe.

Jednym z wyznaczonych w planie wyzwań rozwojowych województwa lubelskiego jest poprawa ładu przestrzennego i harmonizacja zagospodarowania z walorami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Dzięki odpowiedniej ochronie, kształtowaniu i promowaniu krajobrazu regionu wzrośnie rozpoznawalność i atrakcyjność przestrzeni województwa.

Zgodnie z założeniami planu, zarządzanie krajobrazem będzie opierać się o zasady komplementarności aspektów środowiskowych, historyczno - konserwatorskich oraz estetycznych. Ochroną prawną objęte zostaną najcenniejsze pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazy, w tym układy urbanistyczne i ruralistyczne, przestrzenie wyjątkowe o cechach symbolicznych, które świadczą o tożsamości i rozpoznawalności miejsca w skali kraju i regionu. Ochrona ma na celu wyeliminowanie chaotycznej zabudowy oraz określenie standardów architektoniczno - budowlanych nawiązujących do tradycji miejsca. W odniesieniu do układów wiejskich dążeniem jest skupianie osadnictwa wiejskiego z nawiązaniem do tradycyjnych układów ruralistycznych.

Jako cel wiodący uznano w planie *zrównoważony rozwój przestrzenny regionu prowadzący do podniesienia konkurencyjności województwa i poprawy warunków życia.*

W ramach polityki przestrzennego zagospodarowania województwa wyznaczono cele główne wraz z towarzyszącymi im celami szczegółowymi, a także zasady zagospodarowania przestrzennego.

W sferze środowiska kulturowego celem głównym jest *wzmacnianie tożsamości kulturowej regionu przez ochronę i pielęgnację zasobów kulturowych oraz ich wzbogacanie walorami współczesnymi.* Cele szczegółowe to:

- Identyfikacja, zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności krajobrazu kulturowego.
- Zachowanie przed zatarciem specyfiki kulturowej ukształtowanych historycznie struktur przestrzennych.
- Zachowanie i wzbogacanie zasobów dóbr kultury współczesnej.

- Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego.

W zakresie środowiska kulturowego plan określa kierunki i działania zmierzające do ochrony zabytków.

Kierunek 1. Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym. Działania:

1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowania przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego).

1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w system ochrony światowego i krajowego dziedzictwa.

Kierunek 2: Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi. Działania:

2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych;

2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych;

2.3. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych;

2.4. Uczytelnianie reliktów zabytków archeologicznych.

Kierunek 3: Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego. Działania:

3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych;

3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej;

3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych;

3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych;

3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym;

3.6. Tworzenie szlaków kulturowych.

Plan wskazuje także na konieczność ochrony współczesnego dziedzictwa kulturowego, wyznaczając kierunek działań: Ochrona dóbr kultury współczesnej. Działania:

1. Ochrona przed deformacją układów urbanistycznych;

2. Ochrona przed zmianą formy i kompozycji architektonicznej obiektów;

3. Ochrona i rewitalizacja przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym.

W ramach kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz turystycznego wykorzystania potencjału kulturowego plan wskazuje m.in. pasma kulturowe, w tym pasmo pogranicza kulturowego, obejmujące m.in. gminę Komarówka Podlaska.

Za priorytetowe działania ukierunkowane na zachowanie wartości obiektów dziedzictwa kulturowego w celu podkreślenia tradycji i tożsamości regionalnej, uznano m.in.: ratowanie obiektów sakralnego budownictwa drewnianego, w tym w Żeliźnie i Kolembrodach oraz w Przegalinach Dużych.

- ***Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.)***

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr XXXIV/559/2013 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 24 czerwca 2013 r. Strategia jest najważniejszym dokumentem programowym, który określa wizję rozwoju oraz cele i kierunki rozwoju województwa lubelskiego.

Wizja rozwoju województwa obejmuje m.in. działania zmierzające do kulturowej i społecznej integracji regionu lubelskiego. Działania te mają przyczynić się do szerszego funkcjonowania pojęcia „Lubelszczyzna" jako terminu kulturowo - społecznego, zakorzenionego w świadomości mieszkańców regionu i odwołującego się do wielokulturowych tradycji i perspektyw na przyszłość.

Jednym z wyznaczonych strategicznych celów rozwoju regionu lubelskiego jest: *„Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu"*, zaś jednym z celów operacyjnych, służącym realizacji w/w celu strategicznego jest: *„Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi współpracy wewnątrzregionalnej"*. Sformułowanie celu wynikało z diagnozy słabego poczucia więzi regionalnej i poczucia tożsamości w regionie lubelskim.

Wyznaczono następujące kierunki działań, związane z realizacją powyższych celów:

1. Opracowanie programów edukacyjnych na temat historii regionu, jego tradycji etnicznych i kulturowych, włączenie ich do nurtu edukacji obywatelskiej w szkołach.
2. Wspieranie inicjatyw odtwarzania tradycji kulturowych, gospodarczych i etnicznych regionu, wzmacnianie ich edukacyjnej i kulturotwórczej roli.
3. Wspieranie organizacji prowadzących działalność promującą tradycje regionu oraz jego szanse rozwojowe.
4. Stymulowanie podejmowania i wspieranie wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, społecznych, edukacyjnych i kulturalnych (np. odtwarzania tradycji) przez społeczności lokalne.
5. Kompleksowe i systemowe oznakowanie tras turystycznych i dziedzictwa kulturowego regionu.

6. Powołanie regionalnego forum terytorialnego.

Zgodnie z założeniami realizacja celu umożliwi wzmacnianie poczucia wspólnoty regionalnej, osadzenie jej w tradycji i historii, podejmowanie inicjatyw kulturotwórczych i edukacyjnych, pobudzenie aktywności społecznej, która może zdynamizować rozwój i poprawę warunków życia mieszkańców, usprawnienie funkcjonowania samorządów lokalnych w regionie, lepsze współdziałanie władz samorządowych ze społecznościami lokalnymi.

Jako podmioty uczestniczące w realizacji celu wymieniono: samorządy lokalne, organizacje pozarządowe, w tym m.in. lokalne grupy działania, instytucje edukacyjne, uczelnie, przedsiębiorcy i ich organizacje, instytucje kultury, instytucje rynku pracy, kościoły i związki wyznaniowe. Wskazano na następujące źródła finansowania celu: budżety samorządów lokalnych, województwa i kraju, Regionalny Program Operacyjny 2014 - 2020, programy sektorowe 2014-2020, środki prywatne, budżety uczelni wyższych, inne krajowe i zagraniczne.

- ***Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020***

Celem głównym Programu jest: „Podniesienie konkurencyjności regionu w oparciu o wewnętrzne potencjały, sprzyjające zwiększeniu spójności społecznej i terytorialnej". Założono realizację celu poprzez interwencję w ramach 13 Osi Priorytetowych, obejmujących 10 celów tematycznych pakietu legislacyjnego UE.

W programie zauważono, że środowisko naturalne wraz z dziedzictwem historycznym i kulturalnym mają istotne znaczenie dla działań o charakterze gospodarczym w województwie np. rozwoju turystyki. Dziedzictwo kulturowe oraz przyrodnicze są ważnymi czynnikami budowania tożsamości mieszkańców województwa, a zarazem zasobami, na bazie których pojawiają się nowe modele biznesu.

Kwestie związane z ochroną zabytków i opieki nad zabytkami zawarto w osi priorytetowej 7: Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego, realizowaną m.in. poprzez priorytet 6 c: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego. Działanie ma na celu zwiększenie dostępności zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego. W obszarze infrastruktury turystycznej i kulturalnej regionu, wykorzystującej walory przyrodniczo - krajobrazowe, czyste środowisko, a także bogactwo dziejów oraz spuściznę wielu przenikających się kultur tkwi potencjał do tworzenia możliwości zatrudnienia i w konsekwencji podnoszenia konkurencyjności gospodarki.

- ***Strategia Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 - 2030***

Strategia Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 - 2030 przyjęta została Uchwałą nr XII/48/2015 Rady Powiatu Radzyńskiego z dnia 26.11.2015 r. Strategia jest długoterminowym dokumentem, stanowiącym podstawę do kształtowania polityki lokalnego rozwoju powiatu. Zgodnie z zamierzeniami, określone w opracowaniu działania strategiczne powinny doprowadzić do podniesienia poziomu życia mieszkańców i stworzenia warunków do powstania inicjatyw związanych z rozwojem rolnictwa, gospodarki i turystyki.

W strategii zdiagnozowano m.in. stan zasobów kulturowych oraz środowisko przyrodnicze i zasoby naturalne. W diagnozie sfery gospodarczej dokonano analizy potencjału tkwiącego w turystyce powiatu. Zwrócono uwagę na bogatą ofertę szlaków turystycznych pieszych, rowerowych, jeździeckich, wśród których wymieniono ścieżkę dydaktyczną przyrodniczo - historyczną Kolembród, obejmującą m.in. sanktuarium Matki Boskiej Kolembrodzkiej i las „Sumierz" związany z dziejami unitów podlaskich.

W strategii wskazano na potencjał turystyczny, kulturowy, historyczny, który powinien być wykorzystany do rozwoju gospodarczego powiatu. Dzięki wysokim walorom przyrodniczym, krajobrazowym i kulturowym istnieją możliwości rozwoju różnych form turystyki i rekreacji, w tym turystyki pieszej, konnej i rowerowej, agroturystyki oraz turystyki krajoznawczej, opartej na licznych zasobach zabytków kultury.

Przedstawiona w strategii wizja powiatu radzyńskiego to: *nowoczesny, bezpieczny, rozwinięty gospodarczo region. To miejsce rozwoju przedsiębiorczości, pielęgnowania środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego, w którym aktywność samorządu, biznesu i lokalnej społeczności zapewnia wysoką jakość życia.*

Dokument formułuje misję powiatu radzyńskiego do 2030 roku, będącą jednocześnie celem generalnym strategii, jaką jest: *dążenie do zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego gwarantującego odpowiednie warunki i jakość życia mieszkańców w oparciu o potencjał i walory powiatu, aktywność mieszkańców, rozwój infrastruktury oraz współpracę i skuteczną promocję.*

Do realizacji celu generalnego wyznaczono dwie domeny rozwojowe:

Domena I - Społeczność Powiatowa.

Domena II - Zrównoważony Rozwój Gospodarczy i Inwestycyjny.

W analizie domeny I – Społeczność Powiatowa zauważono, że rozwój kapitału ludzkiego i formowanie aktywnego społeczeństwa obywatelskiego wymaga wzmocnienia poczucia tożsamości mieszkańców np. poprzez organizowanie lokalnych przedsięwzięć

kulturalnych związanych z tradycjami tego obszaru oraz rozwój inicjatyw lokalnych na rzecz odnowy miejsc ważnych historycznie.

Jako jeden z celów strategicznych domeny wyznaczono: Podniesienie znaczenia kultury i dziedzictwa historycznego poprzez rozbudowę, adaptację i modernizację obiektów kulturalnych i zabytkowych, rozwój amatorskiego ruchu artystycznego oraz poprawę dostępności do dóbr kultury. W ramach powyższego celu strategicznego określono cele operacyjne, w tym m.in.:

- Utworzenie strony Internetowej, mobilnych aplikacji umożliwiających wirtualny spacer po zabytkach powiatu radzyńskiego;
- Adaptacja oraz nowe zagospodarowanie starych obiektów, dla potrzeb promocji kultury oraz amatorskiego ruchu artystycznego;
- Rewitalizacja obiektów historycznych przez ich obecnych właścicieli;
- Wspieranie i większa promocja lokalnych twórców i artystów;
- Wspieranie organizacji lub organizowanie cyklicznych uroczystości promujących dziedzictwo kulturowe powiatu lub opowiadających historię powiatu radzyńskiego;
- Opracowanie i wdrożenie systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi;
- Wspieranie organizacji lub organizowanie wystaw, wernisaży, cyklicznych spotkań informacyjnych promujących historię, kulturę i tradycje powiatu;
- Większe zaangażowanie placówek oświaty w upowszechnianiu świadomości historycznej i kulturowej wśród swoich podopiecznych.

Problematykę ochrony dóbr kultury zawarto ponadto w domenie II, w celu strategicznym II.1: Zwiększenie konkurencyjności powiatu na szczeblu regionalnym, krajowym i europejskim poprzez rozwój przedsiębiorczości, rozwój infrastruktury turystycznej, poprawę warunków do inwestowania oraz wykorzystanie potencjału turystycznego i walorów przyrodniczych. Wyznaczono cel operacyjny polegający na opracowaniu i wdrożeniu systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi w obcych językach.

Pośrednio promocja dziedzictwa kulturowego związana jest z celem strategicznym II.5: Rozwój promocji powiatu oraz współpracy powiatu z gminami, innymi powiatami oraz ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw, a w jego ramach z celami operacyjnymi:

- utworzenie sieci ścieżek rowerowych, wypożyczalni rowerów, miejsc noclegowych i gastronomicznych dla podróżujących, promujących walory powiatu wewnątrz i na zewnątrz,

- zwiększenie promocji produktów lokalnych, zwłaszcza tradycyjnych,
- rozwój Punktu Informacji Turystyczno - Kulturowej

oraz z następującymi celami operacyjnymi związanymi z Celem strategicznym II:

- poszerzenie reklamy i promocji powiatu na zewnątrz, np. w ogólnopolskich mediach,
- projekty 3D2, rozbudowa sieci turystycznych tras rowerowych na obszarze całego powiatu radzyńskiego.

- ***Program Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 – 2022***

Program Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 - 2022 przyjęty został Uchwałą nr XII/48/2015 Rady Powiatu Radzyńskiego z dnia 26.11.2015 r. Program stanowi instrument wykonawczy oraz uszczegóławiający główne priorytety rozwoju powiatu, które zostały sformułowane w Strategii Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 - 2030.

W diagnozie sytuacji społeczno - gospodarczej poddano analizie m.in. zasoby kulturowe oraz walory przyrodniczo - krajobrazowe powiatu.

Misją powiatu radzyńskiego do 2030 r., a jednocześnie celem generalnym programu, jest: *dążenie do zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego gwarantującego odpowiednie warunki i jakość życia mieszkańców w oparciu o potencjał i walory powiatu, aktywność mieszkańców, rozwój infrastruktury oraz współpracę i skuteczną promocję.*

W powiązaniu z celem generalnym wyłoniono dwie domeny – priorytety rozwoju powiatu:

Priorytet I – Społeczność powiatowa.

Priorytet II – Zrównoważony rozwój gospodarczy i inwestycyjny.

Zgodnie z założeniami programu cel generalny oraz wynikające z niego domeny – priorytety rozwoju powiatu, osiągnięty zostanie poprzez realizację celów strategicznych – celów szczegółowych. Uszczegółowieniem celów strategicznych są cele operacyjne, które stanowią podstawą dla określenia kierunków działań.

Kwestie związane z ochroną dziedzictwa kulturowego ujęte zostały w obszarze priorytetowym I: Społeczność Powiatowa, w celu strategicznym I.4: Podniesienie znaczenia kultury i dziedzictwa historycznego poprzez rozbudowę, adaptację i modernizację obiektów kulturalnych i zabytkowych, rozwój amatorskiego ruchu artystycznego oraz poprawę dostępności do dóbr kultury. W ramach w/w priorytetu oraz celu strategicznego wyznaczono do realizacji cele operacyjne – kierunki działań, m.in.:

- Utworzenie strony Internetowej, mobilnych aplikacji umożliwiających wirtualny spacer po zabytkach powiatu radzyńskiego;

- Adaptacja oraz nowe zagospodarowanie starych obiektów, dla potrzeb promocji kultury oraz amatorskiego ruchu artystycznego;
- Rewitalizacja obiektów historycznych przez ich obecnych właścicieli;
- Wspieranie i większa promocja lokalnych twórców i artystów;
- Wspieranie organizacji lub organizowanie cyklicznych uroczystości promujących dziedzictwo kulturowe powiatu lub opowiadających historię powiatu radzyńskiego;
- Opracowanie i wdrożenie systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi;
- Wspieranie organizacji lub organizowanie wystaw, wernisaży, cyklicznych spotkań informacyjnych promujących historię, kulturę i tradycje powiatu;
- Większe zaangażowanie placówek oświaty w upowszechnianiu świadomości historycznej i kulturowej wśród swoich podopiecznych.

Ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego wpisana jest także w drugi Obszar priorytetowy: Zrównoważony rozwój gospodarczy i inwestycyjny, cel strategiczny II. 1: Zwiększenie konkurencyjności powiatu na szczeblu regionalnym, krajowym i europejskim poprzez rozwój przedsiębiorczości, rozwój infrastruktury turystycznej, poprawę warunków do inwestowania oraz wykorzystanie potencjału turystycznego i walorów przyrodniczych: Kierunek działań 5: Opracowanie i wdrożenie systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi w obcych językach.

W ramach analizy SWOT wyróżniono m.in. Obszar I: Kultura, turystyka, sport, aktywność i integracja społeczna, artykułując jego mocne strony związane z dziedzictwem kulturowym:
- bogata historia i duże zasoby zabytków,
- bogata rzesza twórców lokalnych, artystów, i grup artystycznych,
- duża ilość wydarzeń kulturalnych na wysokim poziomie,

oraz pośrednio powiązane:
- duży potencjał naturalny do rozwoju turystyki (Natura 2000, szlaki turystyczne, parki, ścieżki dydaktyczne, produkty lokalne),
- duże zainteresowanie wśród turystów,
- doskonale dopracowana Radzyńska Kraina Serdeczności (przewodniki, informatory, strona internetowa),
- funkcjonowanie punktu informacji turystycznej.

Mocne strony, związane z dziedzictwem kulturowym, zauważono także w analizie Obszaru II: Gospodarka oraz atrakcyjność turystyczna i inwestycyjna powiatu:
- liczne obiekty zabytkowe,
- liczne postaci historyczne, artyści,

oraz pośrednio powiązane:
- konkretna marka i promocja powiatu: Radzyńska Kraina Serdeczności,
- lokalny patriotyzm,
- informacja turystyczna (PIT-K, strona internetowa),
- strategie rozwoju i promocji lokalnych produktów, turystyki i kultury powiatu.

- ***Strategia rozwoju i promocji markowych produktów turystycznych i kulturowych Powiatu Radzyńskiego i Miasta Radzyń Podlaski na lata 2010 - 2020***

Celem strategii jest *„szczegółowa analiza potencjału turystycznego terenu prowadząca do opracowania rekomendowanych kierunków rozwoju oraz będąca podstawą do wykreowania nowoczesnej, wysokiej jakości oferty turystycznej”.*

W Strategii, w diagnozie turystycznej, dokonano przeglądu zasobów zabytkowych powiatu. Podkreślono, że jednym z najważniejszych czynników wpływających na jakość potencjału turystycznego obszaru jest atrakcyjność kulturowa ściśle związana z dziedzictwem powiatu. Składają się na nią obiekty zabytkowe, w tym rezydencje magnackie, dwory szlacheckie, drewniane budynki sakralne, tradycyjna zabudowa wiejska, życie kulturalne, muzea, galerie, kultywowana tradycja ludowa.

Sformułowana w dokumencie misja turystyki w powiecie radzyńskim to: *turystyka stanowiąca interdyscyplinarną platformę współpracy, dzięki której wdrażane i komercjalizowane są produkty turystyczne, przynoszące zysk mieszkańcom powiatu i miasta*.

Wśród celów rozwoju, których osiągnięcie możliwe jest poprzez rozwój turystyki, wskazano m.in. na cele związane z dziedzictwem kulturowym:

- Rozwój szlaków turystyki kulturowej (w tym opartej o folklor i dziedzictwo szlachecko-magnackie).
- Budowa oznakowania turystycznego i kulturowego w zakresie znaków kierunkowych i tablic informacyjnych.
- Rewitalizacja zabytków architektury drewnianej (mieszkalnej i sakralnej), jak i podworskiej oraz jej adaptacja na potrzeby ruchu turystycznego.

- Podnoszenie świadomości i kompetencji mieszkańców powiatu i miasta z zakresu dziedzictwa przyrodniczo - kulturowego obszaru.
- Promocja obszaru i jego walorów w społeczności lokalnej oraz wśród mieszkańców całego kraju.

W oparciu o przeprowadzoną diagnozę stworzono koncepcję wiodących produktów turystycznych. Wytypowano cztery produkty wiodące, bazujące na najważniejszych zasobach turystycznych obszaru. Wszystkie, w różnym stopniu, wykorzystują walory kulturowe powiatu. Dwa produkty obejmują swoim zakresem m.in. gminę Komarówka Podlaska. Są to: „Szlachecka Gościnność. Podróż do czasów Rzeczypospolitej Szlacheckiej" oraz „Folklor ze Smakiem. Odkrywamy wieś z jej kulturą i smakiem".

Szlachecka Gościnność. Podróż do czasów Rzeczypospolitej Szlacheckiej

Produkt odwołuje się szlacheckiego dziedzictwa kulturowego obszaru – dawnych siedzib magnackich i szlacheckich.

Wyróżnikowe działania to m.in.: szlak dworskiej gościnności – powiązanie w jeden produkt turystyczny siedzib dworskich o różnych funkcjach (noclegowa, gastronomiczna, edukacyjna) i weekendy szlacheckie. W ramach realizacji działań wyróżnikowych wskazano dodatkowe elementy produktu takie jak: przewodnik audio po szlaku, przewodnictwo wcieleniowe w dworach i pałacach, wycieczka historyczno - edukacyjna, tablice informacyjne.

Przewidziano wykorzystanie potencjału istniejących elementów produktu poprzez:
- powołanie stowarzyszenia lub fundacji skupiającej właścicieli dworów i pałaców na trasie szlaku,
- wydanie mapy szlaku z trasami dla turysty zmotoryzowanego, pieszego, rowerowego, uprawiającego nordic - walking,
- wydawnictwo zawierające informacje na temat dworów, pałaców, parków zabytkowych znajdujących się na trasie szlaku,
- stronę internetową z informacjami na temat pałaców i dworków znajdujących się na szlaku,
- konkursy fotograficzne o tematyce związanej z siedzibami szlacheckimi na terenie powiatu.

Wśród elementów istniejących wchodzących w skład produktu wymieniono m.in.: pałac w Przegalinach Dużych i pałac w Żeliźnie.

Folklor ze Smakiem. Odkrywamy wieś z jej kulturą i smakiem

Produkt bazuje na drewnianej architekturze mieszkalnej i sakralnej powiatu. W ramach produktu wyznaczono dwa szlaki turystyczne: „Szlak Drewnianych Kościółków i Kapliczek

Przydrożnych", „Szlak Mądrości Ludowej", wykorzystujący drewnianą architekturę mieszkalną m.in. w Przegalinach, a także wizyty w izbach regionalnych m.in. w Kolembrodach.

Dodatkowe elementy do wdrożenia w ramach produktu: szlaki prowadzące do obiektów tradycyjnej architektury drewnianej (pieszy, rowerowy, konny), warsztaty tradycji ludowej, plenery fotograficzne i malarskie „Zabytki Architektury Drewnianej Ziemi Radzyńskiej", targ w Radzyniu Podlaskim, „Sieć Serdecznych Gospodarstw".

Wśród elementów istniejących wchodzących w skład produktu wymieniono m.in.: wiejskie budownictwo drewniane, w tym we wsiach Przegaliny Duże i Małe, sakralne budownictwo drewniane m.in. kościół z dzwonnicą w Przegalinach Dużych, sanktuarium w Kolembrodach, kapliczka w Walinnie, krzyże i kaplice przydrożne, drewniane zabudowania mieszkalne, zabytkowe zabudowania folwarczne, obory, gorzelnie, izby regionalne m.in. w Kolembrodach.

W celu promocji markowych produktów turystycznych i kulturowych w Strategii stworzono przewodnią markę turystyczną i kulturową *„Radzyńska Kraina Serdeczności"*. Marka ma przyczynić się do wzrostu świadomości o takich atutach regionu jak m.in. atrakcyjność dziedzictwa architektury drewnianej mieszkalnej i sakralnej, atrakcyjność obszarów wiejskich i ich tradycji niematerialnej.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

a) dokumenty o charakterze strategicznym

- ***Strategia Rozwoju Gminy Komarówka Podlaska na lata 2016 - 2020 (z perspektywą do roku 2023)***

Strategia przyjęta została Uchwałą Nr XII/79/2015 Rady Gminy Komarówka Podlaska z dnia 29.12.2015 r. Zgodnie z przyjętymi założeniami strategia jest „kluczowym elementem planowania rozwoju lokalnego". Jej celem jest wskazanie wizji i strategicznych kierunków rozwoju gminy.

W ramach wyznaczonej misji, jaką jest *dążenie do zrównoważonego rozwoju gospodarczego przy jednoczesnym zapewnieniu wysokiej jakości życia mieszkańcom*, znalazła się także ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Jednym z celów strategicznych zdefiniowanych w strategii jest: „Wspieranie rozwoju turystyki i agroturystyki", w którym wyodrębniono cel szczegółowy: „Ochrona przyrodniczych i kulturowych zasobów gminy". Do realizacji celu sformułowano główne kierunki działań:

- odnawianie lub poprawa stanu technicznego obiektów budowlanych, w tym zabytkowych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego i rozwoju turystyki na obszarach wiejskich,
- renowacja obiektów dziedzictwa kulturowego i przystosowanie ich do potrzeb turystyki m.in. Izby Regionalnej w Kolembrodach,
- oznakowanie zabytków kultury i miejsc atrakcyjnych pod względem przyrodniczym,
- współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w zakresie pozyskiwania środków finansowych na renowację zabytków,
- modernizacja oraz zakup trwałego wyposażenia obiektów kulturalnych i zabytkowych.

Wskazano następujące źródła finansowania celu:

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020,
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lat 2014 - 2020,
- dotacja Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków,

- Norweskie i Szwajcarskie Mechanizmy Finansowe,
- budżet gminy Komarówka Podlaska.

Z celem wymienionym powyżej powiązany jest kolejny cel szczegółowy „Stworzenie spójnego produktu turystycznego”, w ramach którego wyodrębniono m.in. następujące główne kierunki działań:

- zawarcie porozumienia z sąsiednimi gminami mającego na celu stworzenie obszaru turystycznego,
- stworzenie nazwy obszaru i opracowanie logo,
- promocja obszaru turystycznego - organizacja profesjonalnych akcji promocyjnych i akcji specjalnych promujących walory kulturowe i przyrodnicze,
- opracowanie wydawnictw promujących obszar turystyczny,
- stworzenie nowych szlaków turystycznych,
- stworzenie ścieżki edukacyjnej oraz gry terenowej w Kolembrodach,
- opracowanie gier terenowych stanowiących formę zwiedzania miejsc atrakcyjnych turystycznie w gminie.

Strategia dostrzega szansę na rozwój gminy w obszarze turystyki, w tym turystyki wiejskiej, opartej na zasobach i walorach wsi m.in. na takim atucie jak dobrze zachowany krajobraz kulturowy tradycyjnej wsi. W tym celu konieczne jest stworzenie atrakcyjnej oferty, bazującej na walorach przyrodniczo – krajobrazowych i kulturowych gminy. W strategii zwrócono uwagę na potencjał miejscowości Kolembrody, wsi położonej przy dawnym trakcie wohyńskim, o utrzymanym historycznym układzie jednodrożnicowym. W celu wyeksponowania jej walorów przewidziano zrewitalizowanie istniejącej ścieżki edukacyjnej, obejmującej miejsca historyczne i obiekty dziedzictwa kulturowego oraz stworzenie gry terenowej wykorzystującej ciekawostki historyczne i przyrodnicze.

Promocja walorów kulturowych gminy wpisuje się ponadto w cel strategiczny: „Poprawa jakości rządzenia w gminie”, w cel szczegółowy: „Wzmocnienie działań promocyjnych gminy, poprzez wyznaczone główne kierunki działań:

- opracowanie Systemu Identyfikacji Wizualnej dla Gminy Komarówka Podlaska – zespołu reguł i zaprojektowanych wzorców, których zadaniem będzie utrwalenie spójnego wizerunku gminy na zewnątrz,
- stworzenie nowoczesnej strony internetowej wraz z profesjonalnym serwisem informacyjnym Gminy Komarówka Podlaska,
- prowadzenie aktywnych działań marketingowych, mających na celu kreowanie dobrego wizerunku gminy jako atrakcyjnego miejsca dla turystów - organizacja

profesjonalnych akcji promocyjnych i akcji specjalnych – eventów, imprez plenerowych promujących walory kulturowe i przyrodnicze,
- rozwój i wdrożenie kompleksowego systemu informacji i promocji turystycznej i kulturalnej w gminie,
- promocja turystyczna gminy w ramach rozpoczętej przez gminę współpracy ponadlokalnej (krajowej i międzynarodowej),
- opracowanie wydawnictw promujących walory gminy.

b) opracowania wyznaczające kierunki polityki przestrzennej gminy

Jednym z kluczowych zadań samorządu terytorialnego, a szczególnie gminy jest planowanie przestrzenne.

Gmina Komarówka Podlaska posiada opracowane studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz aktualny plan zagospodarowania przestrzennego gminy.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Komarówka Podlaska przyjęte zostało Uchwałą Nr XXXX/276/2002 Rady Gminy Komarówka Podlaska z dnia 30 września 2002 r. i zmienione Uchwałą Nr XVII/105/2012 Rady Gminy Komarówka Podlaska z dnia 26 listopada 2012 r., Uchwałą Nr XXV/178/2017 Rady Gminy Komarówka Podlaska z dnia 31 października 2017 r. Studium uwzględnia ochronę dziedzictwa kulturowego gminy. W części tekstowej zawarto wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków, zaktualizowany wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wyznaczono strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej, strefy pośredniej ochrony konserwatorskiej, strefy obserwacji archeologicznej, określono zasady działań obowiązujące w tych strefach. W części graficznej studium wskazano elementy stanowiące główne wartości kulturowe krajobrazu: tereny i obiekty wpisane do rejestru zabytków, zespoły pałacowo-parkowe, zespoły dworskie zachowane częściowo, tereny po dawnych zespołach dworskich, układ małomiasteczkowy Komarówki Podlaskiej, historyczne układy komunikacyjne, cmentarze, wsie nasycone architekturą regionalną, obszary obserwacji archeologicznej, ważniejsze krzyże i kapliczki, karczmy i zajazdy istniejące/nieistniejące, młyny i wiatraki istniejące/ nieistniejące.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Komarówka Podlaska przyjęty został Uchwałą Nr IX/51/2003 Rady Gminy Komarówka Podlaska z dnia 30 września 2003 r., zmieniony Uchwałą Nr III/13/2014 Rady Gminy Komarówka Podlaska z dnia

19 grudnia 2014 r., zmieniony Uchwałą Nr XVII/135/2020 Rady Gminy Komarówka Podlaska z dnia 27 października 2020 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Komarówka Podlaska ETAP I.

Zmiany planu ETAP I obejmują wielofunkcyjne tereny miejscowości gminnej, tereny zwartej zabudowy wszystkich miejscowości sołeckich oraz tereny przeznaczone pod rozwój przedsiębiorczości. W zakresie ochrony wartości kulturowych na obszarze objętym planem wyodrębniono strefy ochrony konserwatorskiej, obejmujące historyczną strukturę funkcjonalno – przestrzenną zabytkowych zespołów sakralnych oraz zespołów pałacowo – ogrodowych, wartości ekspozycyjno – krajobrazowe, pojedyncze zabytkowe obiekty kubaturowe, obiekty malej architektury a także obszary znalezisk archeologicznych. W planie uwzględniono wszystkie obiekty wpisane do rejestru zabytków, ujęte w gminnej ewidencji zabytków oraz obiekty o wartościach zabytkowych, znajdujące się na obszarze objętym zmianą. Wyznaczono strefy: ścisłej ochrony konserwatorskiej, pośredniej ochrony konserwatorskiej, ochrony widokowej, ochrony archeologicznej. Strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej objęto wszystkie obiekty wpisane do rejestru zabytków. Strefą pośredniej ochrony konserwatorskiej objęto wszystkie obiekty zabytkowe ujęte w gminnej ewidencji zabytków i nie objęte ścisłą ochroną konserwatorską zlokalizowane na terenie objętym planem (są to pozostałości zabytkowych założeń dworskich, zabytkowe cmentarze, budynki pełniące dawniej funkcje publiczne jako przykłady architektury regionalnej, figury i kapliczki). Strefę ochrony widokowej wyznaczono na obszarach stanowiących zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołu lub obiektów zabytkowych. Strefą ochrony archeologicznej objęto obszary stanowisk archeologicznych rozpoznanych badaniami AZP.

Wskazano sposoby postępowania w odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków a także w strefach ochrony konserwatorskiej. W jednostkach funkcjonalnych wyodrębnionych na obszarze poszczególnych miejscowości ustalono przeznaczenie terenów i zasady zagospodarowania, uwzględniające ochronę obiektów i obszarów zabytkowych.

W części graficznej planu oznaczono stanowiska archeologiczne, obiekty wpisane do rejestru zabytków, budynki znajdujące się w ewidencji zabytków, budowle i obiekty małej architektury znajdujące się w ewidencji zabytków, zabytkowe aleje, strefy ochrony konserwatorskiej.

Celem dalszej polityki przestrzennej gminy powinna być poprawa ładu przestrzennego i zharmonizowane zagospodarowanie, łączące walory dziedzictwa kulturowego z walorami

przyrodniczymi. Konieczne jest określenie kryteriów ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, przy szczególnym uwzględnieniu utrzymania i rewaloryzacji charakteru krajobrazu wiejskiego oraz ochrony przed dewastacją otoczenia obiektów zabytkowych. W ramach ochrony krajobrazu przestrzenno – kulturowego działania planistyczne powinny obejmować m.in. zachowanie historycznie ukształtowanych struktur przestrzennych, w tym historycznych ciągów zabudowy wiejskiej, skupianie osadnictwa w nawiązaniu do tradycyjnych układów ruralistycznych, eliminowanie chaotycznej zabudowy, wprowadzanie form architektonicznych nawiązujących do tradycji miejscowej, ochronę panoram w celu zachowania historycznych sylwet osad, obiektów i zespołów.

c) inne dokumenty

- ***Komarówka Podlaska odNowa. Lokalny Program Rewitalizacji dla gminy Komarówka Podlaska na lata 2017 - 2023***

Program przyjęty został Uchwałą Nr XXIII/165/2017 Rady Gminy Komarówka Podlaska z dnia 22 czerwca 2017 r. Lokalny Program Rewitalizacji dla gminy Komarówka Podlaska na lata 2017 - 2023 to wieloletni program, który stanowi podstawę do realizacji działań, mających przyczynić się do poprawy warunków życia mieszkańców wyznaczonego obszaru rewitalizacji - sołectwa Komarówka Podlaska.

W części diagnostycznej programu poddano analizie 5 sfer: społeczną, gospodarczą, środowiskową, przestrzennofunkcjonalną oraz techniczną. W rekomendacjach dla sfery technicznej wskazano m.in., że w celu podniesienia atrakcyjności turystycznej obszaru niezbędne jest podjęcie działań w zakresie ochrony dziedzictwa materialnego i dziedzictwa niematerialnego.

Wśród potencjałów obszaru rewitalizacji wymieniono potencjał kulturowy i dziedzictwa kulturowego. Tworzy go zasób chronionego dziedzictwa kulturowego oraz dziedzictwo niematerialne utrzymane w zwyczajach, kulturze i przekazach ustnych. Zwrócono uwagę na duże skupienie na terenie sołectwa Komarówka Podlaska obiektów dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy. Wskazano także na potencjał kulturowy sołectwa Kolembrody.

Przedstawiono wizję obszaru po przeprowadzonej rewitalizacji, w opisie której zawarto m.in. obraz *operatywnej i zintegrowanej społeczności w pełni wykorzystującej walory*

przyrodnicze terenu, jego zasoby naturalne oraz dziedzictwo kulturowe do rozwoju społeczno – gospodarczego.

Celem głównym programu jest wyprowadzenie obszaru ze stanu kryzysu w oparciu o odnowę poprzez ożywienie i rozbudzenie tkwiącego w nim i mieszkańcach potencjału. Przewidziana przemiana terenu ma obejmować m.in. aspekt przestrzenno – funkcjonalny – w tym zachowanie dziedzictwa naturalnego i kulturowego stanowiącego potencjał lokalny.

W programie zdefiniowano trzy cele strategiczne oraz podporządkowane im cele operacyjne. W ramach celu strategicznego 1 „Odnowić spójność społeczną" wyznaczono m.in. cel operacyjny pn. „Promować inicjatywy obywatelskie i aktywności społeczne w zakresie rozwiązywania lokalnych problemów społecznych". W kierunkach działań dla w/w celu operacyjnego wymieniono m.in. popularyzowanie i pielęgnowanie dziedzictwa i tradycji lokalnych oraz rozwijanie tożsamości społecznej. Podkreślono, że wzbudzenie świadomości o potrzebie ochrony i pielęgnowania dziedzictwa i tradycji lokalnych jest podstawą budowania przynależności do wspólnoty. Zauważono, że wypromowane dziedzictwo staje się produktem, które może być elementem wykreowanej marki obszaru.

W programie zaplanowano realizację konkretnych przedsięwzięć rewitalizacyjnych, w tym: *„Odkryć nieznane - zintegrowane działania na rzecz pielęgnowania i kultywowania dziedzictwa lokalnego", „Rozwój oferty Gminnej Izby Regionalnej w Kolembrodach", „Uporządkowanie skweru na skrzyżowaniu ulic Ks. Jana Rudnickiego i Lubelskiej w Komarówce Podlaskiej".*

Projekt *„Rozwój oferty Gminnej Izby Regionalnej w Kolembrodach*" zakłada utworzenie na bazie Gminnej Izby Regionalnej w Kolembrodach skansenu (budowa lub przewiezienie budynków gospodarczych krytych strzechą), remont istniejącego budynku (m.in. zmiana pokrycia dachowego na gont), uzupełnienie wyposażenia (zgromadzenie sprzętu dawniej używanego typu: młockarnie, kierat. itp.) oraz zagospodarowanie terenu wokół budynków, oznakowanie terenu np. tablica informująca o miejscach ciekawych do odwiedzenia.

Projekt *„Odkryć nieznane - zintegrowane działania na rzecz pielęgnowania i kultywowania dziedzictwa lokalnego"* obejmuje działania, których celem jest pielęgnowanie i rozwijanie tradycji lokalnych oraz przekazywanie ich kolejnym pokoleniom. Są to: warsztaty kulinarne, warsztaty rękodzielnicze, wystawy twórców regionalnych „ Zachować od zapomnienia" .

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

5.2.1. ZARYS HISTORII GMINY

W pocz. XV w. obszar dzisiejszej gminy Komarówka Podlaska, leżący w granicach Królestwa Polskiego, został włączony do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Od 1413 r. ziemie te znajdowały się w obrębie województwa trockiego, a od 1513 r. województwa podlaskiego. W 1566 r. znalazły się w nowoutworzonym województwie brzeskolitewskim. Po 1569 r. zostały na krótko przyłączone do Korony i województwa podlaskiego, po 1572 r. ponownie znalazły się w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego starostwa brzeskiego.

W wyniku III rozbioru obszar gminy znalazł się w zaborze austriackim, w tzw. Galicji Zachodniej, od 1796 r. w cyrkule łukowskim zmienionym na radzyński. Po likwidacji cyrkułu w 1802 r. wszedł w skład cyrkułu bialskiego, a następnie włodawskiego. Od 1807 r. tereny te znalazły się w Księstwie Warszawskim, od 1810 r. w nowoutworzonym powiecie radzyńskim, departamencie siedleckim, a od 1815 r. w Królestwie Polskim, obwodzie radzyńskim, województwie podlaskim. Następnie w 1837 r. weszły w obręb guberni lubelskiej (wówczas wieś Kolembrody odłączono od powiatu bialskiego i przyłączono do radzyńskiego), a od 1867 r. w guberni siedleckiej. W k. XIX w. miejscowość Żelizna stała się siedzibą gminy.
W 1912 r. po likwidacji guberni siedleckiej i utworzeniu guberni chełmskiej północne tereny gminy (Kolembrody, Żelizna) weszły w skład powiatu bialskiego guberni chełmskiej, pozostała część znajdowała się w guberni lubelskiej w ramach powiatu radzyńskiego.

Po 1915 r. teren gminy wszedł w skład tzw. zarządu niemieckiej komendy etapów Ober - Ost.

W 1919 r., po odzyskaniu niepodległości, przywrócono województwa oraz powiaty. Obszar gminy znalazł się w powiecie radzyńskim, województwie lubelskim. Komarówka Podlaska stała się ponownie ośrodkiem gminy.

W okresie II wojny światowej obszar gminy znalazł się na terenie Generalnego Gubernatorstwa w Dystrykcie Lubelskim.

W 1954 r. w związku z likwidacją gmin, Komarówka przejściowo funkcjonowała jako ośrodek gromadzki. W 1973 r. odzyskała rangę siedziby gminy. Po reformie administracyjnej kraju w 1975 r. i zniesieniu powiatów gmina należała do nowoutworzonego województwa bialskopodlaskiego. Od czasu kolejnej reformy administracyjnej kraju w 1999 r. wchodzi w skład powiatu radzyńskiego województwa lubelskiego.

5.2.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY, UKŁADY URBANISTYCZNE I RURALISTYCZNE

Na terenie gminy brak zachowanych historycznych układów urbanistycznych. Jedynym ośrodkiem posiadającym w przeszłości status miasta jest Komarówka Podlaska. Wzmiankowana w 1580 r., w 2 poł. XVII w. zwana Kierdejowa Wola oraz Komarów (Komarowo). Jako miasto wymieniana w 1662 r. W 1 poł. XIX w. miasteczko administrowane było jako gmina wiejska. Od 1882 r. osada wiejska.

W układzie przestrzennym Komarówki czytelna jest lokalizacja rynku, placu przy którym pierwotnie zlokalizowany był kościół. O miejskiej przeszłości osady świadczą pozostałości murowanej, piętrowej zabudowy z XIX/XX w. przy ul. Ks. Rudnickiego. Są to najbardziej reprezentacyjne świeckie budynki w osadzie. Przy ul. 11 Listopada zachowały się relikty dawnej zwartej zabudowy parterowej o charakterze małomiasteczkowym. Elementem dominującym w panoramie miejscowości jest neogotycki kościół, z wydzielonym placem przed bramą wejściową na teren przykościelny.

Krajobraz kulturowy gminy ukształtowany został przez rolniczy charakter obszaru. Powszechnie stosowanym materiałem budowlanym do lat 60 - tych XX w. było drewno. Domy wznoszone były w konstrukcji zrębowej, przykryte dachami czterospadowymi, później dwuspadowymi lub dwuspadowymi z naczółkami. Z zewnątrz najczęściej domy szalowano, czasem wprowadzano zdobienia przy oknach i na szczytach.

Osady wiejskie reprezentują typ wsi jednodrożnicowych ze zwartą, obustronną zabudową. Domy zlokalizowane były szczytem do drogi, w późniejszym okresie, od pocz. XX w. kalenicowo do drogi. W głębi siedliska znajdowało się podwórze z budynkami gospodarczymi: chlewem, oborą, stodołą, która ustawiana była równolegle do domu mieszkalnego. Występowały też przykłady łączenia części mieszkalnej z częścią gospodarczą.

Na szczególną uwagę zasługuje, zamieszkała w przeszłości przez drobną szlachtę zagrodową, wieś Przegaliny Duże, z interesującymi przykładami drewnianych domów z gankami frontowymi.

Budownictwo drewniane nadal dość licznie występuje na obszarze gminy. Największa ilość drewnianych domów zachowała się we wsiach: Przegaliny Duże, Derewiczna, Walinna, Żelizna, Kolembrody, Woroniec. Do najciekawszych przykładów należą: chałupa podcieniowa w Wiskach, siedlisko z chałupą krytą strzechą i drewnianym żurawiem w Derewicznej, XIX wieczna chałupa w zabudowie szczytowej w Worońcu.

Krajobraz kulturowy wsi dopełnia otoczenie osad z sadami, polami, miedzami, łąkami, zielenią śródpolną. Z siedliskami związane były rozłogi pól. Na terenie gminy występują role pasmowe wywodzące się ze stosowanej w XVI-XVII w. miary włóki.

Ważnym elementem współtworzącym tożsamość lokalnego krajobrazu są walory przyrodnicze. Na terenie gminy występuje naturalny nizinny krajobraz otwarty, charakteryzujący się szerokim widnokręgiem, przecięty kanałem Wieprz - Krzna. Tworzą go dalekie widoki z wnętrzami krajobrazowymi w postaci łąk i pól zamkniętymi ścianą lasu oraz skupin drzew w otwartym krajobrazie. Szczególne walory krajobrazowe posiada pasmo łąk ciągnące się od zbiornika wodnego Żelizna w kierunku łąk Ossowskich.

5.2.3. BUDOWNICTWO SAKRALNE

Wśród obiektów sakralnych z terenu gminy wyróżnia się zespół kościoła w Komarówce Podlaskiej. Murowany, neogotycki kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa wybudowany w latach 1907 - 12 z inicjatywy ks. Jana Rudnickiego i parafian wraz z zabudową towarzyszącą wzniesioną w latach 1922 - 25: plebanią, dawną organistówką oraz Domem Ludowym tworzy spójny stylowo zespół, będący wyróżnikiem architektoniczno-przestrzennym w zabudowie osady.

W Brzozowym Kącie znajdują się dwie murowane kaplice z lat 50 - tych XX w., jednej z nich nadano ciekawą formę architektoniczną, wprowadzając portyk kolumnowy w elewacji frontowej.

Drewnianą architekturę sakralną reprezentują na terenie gminy dwa kościoły: w Przegalinach Dużych i Kolembrodach oraz kaplice w Walinnie (1877 r.), Żulinkach (ok. 1905 r.), Derewicznie (pocz. XX w.) i niewielka w Brzozowym Kącie (pocz. XX w.). Kościół rzymskokatolicki pw. Opieki NMP w Przegalinach Dużych wzniesiony został w pocz. XIX w. jako cerkiew unicka. Obiekt ten jest przykładem budowli sakralnej „typu radzyńskiego". Cechą charakterystyczną tej grupy jest dach wspólny dla prezbiterium oraz całej nawy i babińca, które posiadają jednakową wysokość zrębu. Wybudowany w latach 30 – tych XX w., kościół pw. Nawiedzenia NMP Panny w Kolembrodach wyróżnia się rozbudowaną dwuwieżową fasadą. Przy kościele znajduje się pochodząca z 1830 r. drewniana, dwukondygnacyjna dzwonnica. Malowniczą formę posiada kaplica w Walinnie z podcieniem od frontu i sygnaturką na dachu.

5.2.4. PAŁACE I DWORY

Na terenie gminy znajdują się dwa założenia rezydencjonalne: w Przegalinach Dużych oraz w Żeliźnie. Rozległe założenie w Przegalinach powiązane jest z otoczeniem układem alei dojazdowych. Pałac wzniesiony w 4 ćw. XIX w., spalony w 1943 r., został odbudowany około 1959 r. Otacza go park krajobrazowy z XIX w., z czytelnym układem barokowej kompozycji przestrzennej z XVIII w.

W skromniejszej postaci przetrwało założenie w Żeliźnie. Pierwotnie klasycystyczny pałac z pocz. XIX w., w wyniku gruntownej przebudowy w 1959 r. utracił cechy stylowe.

W Żulinkach z dawnego założenia dworsko - ogrodowego pozostał park z aleją dojazdową. W Brzezinach w stanie szczątkowym zachowały się pozostałości założenia dworsko - ogrodowego.

5.2.5. ZABYTKI TECHNIKI

Na terenie gminy nie występują zabytki techniki. W pocz. XX w. na tzw. Sajbudach w powiązaniu z majątkiem w Żeliźnie funkcjonowało gospodarstwo przemysłowe, które zostało zniszczone w czasie I wojny światowej w 1915 r., w Przegalinach Dużych w k. XIX w. powstała nieistniejąca dziś gorzelnia i cegielnia. Z lokalnym przemysłem wiejskim związany jest drewniany wiatrak koźlak w Brzozowym Kącie z 1945 r. W Komarówce Podlaskiej znajduje się murowany motorowy młyn z XX w.

5.2.6. OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

Obiekty użyteczności publicznej na terenie gminy to przede wszystkich budynki oświatowe. Najstarszy zachowany budynek dawnej szkoły znajduje się w Przegalinach Dużych (1888 r.). Spośród dawnych drewnianych szkół wiejskich powstałych w pocz. XX w. zachowały się budynki w Brzozowym Kącie, Przegalinach Dużych, Worońcu, Walinnie - Sachalinie (zmodernizowany) oraz budynek szkolny w Derewicznie. W Komarówce znajdują się budynki o zróżnicowanej funkcji publicznej: dom Spółdzielni „Jedność" (pocz. XX w.), budynek „Kasy Stefczyka" (l.30 – te XX w.), dawna łaźnia (pocz. XX w.), dawny klasztor (1935 r.), dawny budynek gminy przeniesiony z Przegalin (pocz. XX w.).Wspomnieć należy także o budynku dawnego sądu w Przegalinach Dużych (1875 r.) oraz drewnianej leśniczówce w Żeliźnie z pocz. XX w.

5.2.7. CMENTARZE

Znaczenie kulturowe posiadają także zabytkowe cmentarze. Do k. XVIII w. cmentarze funkcjonowały w połączeniu z kościołami parafialnymi. W XIX w. nastąpiła likwidacja cmentarzy przykościelnych i zakładanie nowych, poza obrębem zabudowy. Na terenie gminy znajdują się cmentarze wyznaniowe: rzymskokatolickie w Kolembrodach (założony jako unicki w 1837 r.), Komarówce Podlaskiej (pocz. XIX w.), Brzezinach (poł. XIX w.), Przegalinach Dużych (rzymskokatolicki, przykościelny założony w poł. XVIII w.) oraz żydowski w Komarówce Podlaskiej. Na niektórych występują dawne nagrobki.

Poza cmentarzami wyznaniowymi, w Walinnie zachował się cmentarz epidemiczny z lat 1917 - 1919, na którym pozostały kamienne głazy z rytymi znakami krzyża. W lesie w Wólce Komarowskiej położony jest cmentarz wojenny żołnierzy austro – węgierskich i niemieckich z 1 wojny światowej założony w 1915 r., wyodrębniony z otoczenia wałem ziemnym, z pomnikiem w formie ściętej piramidy.

5.2.8. ZABYTKI RUCHOME

Większość zabytków ruchomych na terenie gminy stanowi wyposażenie świątyń. Obiekty te reprezentują różne okresy historyczne i odmiany stylowe.

Do zabytków ruchomych należą kamienne i żeliwne nagrobki z cmentarzy parafialnych. Zespół zabytkowych nagrobków z XIX i pocz. XX w. zachował się na cmentarzu w Komarówce Podlaskiej. Nieliczne nagrobki z XIX i pocz. XX w. znajdują się na cmentarzach w Kolembrodach i Brzezinach.

Cechą wyróżniającą gminę jest duża liczba kapliczek przydrożnych, malowniczo wpisujących się w krajobrazu wiejski, często z zielenią towarzyszącą. Kapliczki występujące na terenie gminy reprezentują różne typy. Charakterystyczne dla regionu są murowane kapliczki dwukondygnacyjne, nakryte daszkami czterospadowymi lub dwuspadowymi. Do najstarszych należą: kapliczka w Brzezinach z 1 poł. XIX w. z rzeźbą św. Jana Nepomucena, kapliczka w Brzezinach z XIX/XX w. z rzeźbą Najświętszego Serca Jezusa, kapliczka w Walinnie z XIX/XX w. Tradycyjną formę posiadają kapliczki w Derewicznie, Walinnie, Wiskach, Worońcu, Brzozowym Kącie, Żeliźnie, Przegalinach. Niewielka murowana kapliczka kubaturowa o zwartej bryle z lat 50 - tych XX w. znajduje się przy drodze z Brzozowego Kąta do Komarówki Podlaskiej. Tradycja wznoszenia kapliczek trwała przez XIX w. do lat 50 - tych XX w. Ciekawym przykładem kapliczek drewnianych o niewielkiej formie jest kapliczka

skrzynkowa zawieszona na drzewie w Przegalinach Dużych oraz kapliczka na słupie z rzeźbą Serca Jezusa w Wólce Komarowskiej.

Oddzielną grupę stanowią samodzielne figury, wśród których wyróżnia się figura św. Floriana (po 1915 r.) w Żeliźnie w formie wysokiego obelisku z rzeźbą w zwieńczeniu. Figury Matki Boskiej Niepokalanej zdobią dawne zespoły dworskie w Brzezinach (1856 r.) i Przegalinach (1910 r.). Figura Matki Boskiej (1936 r.) umieszczona jest także w Brzezinach, na skraju wsi, przy rozwidleniu dróg. W Komarówce Podlaskiej przy kościele parafialnym zlokalizowana jest figura Chrystusa Króla z 1938 r.

Na terenie gminy znajdują się liczne drewniane krzyże przydrożne, w tym krzyże „epidemiczne". Na uwagę zasługuje ozdobny krzyż z XIX w. w Przegalinach Dużych z ramionami zamkniętymi trójlistnie.

Wspomnieć też należy o ruchomościach tworzących w przeszłości wyposażenie wiejskich chałup. Zbiory obiektów ruchomych związanych z kulturą ludową regionu przechowywane są w Izbie Regionalnej w Kolembrodach mieszczącej się w budynku tzw. Popówki. W Izbie Pamięci Narodowej w Komarówce Podlaskiej przechowywane są pamiątki związane z Komarówką i okolicznymi miejscowościami.

5.2.9. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Obszar gminy objęty jest rozpoznaniem archeologicznym w ramach programu AZP /Archeologiczne Zdjęcie Polski/, opierającego się na badaniach powierzchniowych. Zgodnie z art. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Lokalizacja stanowisk archeologicznych na terenie gminy wiąże się głównie z dawnym osadnictwem wzdłuż historycznych traktów handlowych, wskazując na ciągłość tradycji osadniczej. Na obszarze gminy Komarówka Podlaska nie występują stanowiska archeologiczne o wyodrębnionej formie przestrzennej. Dość liczne są ślady osadnictwa pradziejowego, pochodzące z epoki kamienia, brązu i żelaza.

Najstarsze znaleziska archeologiczne pochodzą z paleolitu schyłkowego (starszej epoki kamienia) w Komarówce Podlaskiej. Stanowiska datowane na mezolit zarejestrowano w Komarówce Podlaskiej, Brzozowym Kącie. Ślady osadnictwa z okresu neolitu odnaleziono

w Przegalinach Dużych. Liczne są stanowiska z okresu brązu i żelaza. Odnotowano nieliczne stanowiska z okresu starożytności.

Do najciekawszych zabytków archeologicznych należy obozowisko z wczesnej epoki brązu w Derewicznej, osada kultury amfor kulistych w Komarówce Podlaskiej, wiązana z kulturą przeworską osada w Przegalinach Dużych oraz osady łączone z kulturą łużycką w Kolembrodach i Przegalinach Dużych.

5.2.10. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Istotnym elementem krajobrazu kulturowego są wartości niematerialne. Pojęcie „niematerialnego dziedzictwa kulturowego" definiuje Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku, zgodnie z którą są to: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności".

Ochrona dziedzictwa niematerialnego powinna polegać na jego utrwaleniu, zachowywaniu i przekazywaniu następnym pokoleniom.

Szczegółowa analiza stanu dziedzictwa niematerialnego gminy wykracza poza zakres niniejszego opracowania, jednak do pełnego zobrazowania krajobrazu kulturowego gminy niezbędne jest wskazanie także elementów dziedzictwa niematerialnego obszaru. Są to m.in.: historyczne nazwy miejscowości dziś nie funkcjonujące np. Królewskie Brody (obecnie Kolembrody), tradycyjne i historyczne nazwy miejscowe funkcjonujące w lokalnych społecznościach wiejskich np. „Czasza", „Smolarnia", „Brodacz", „Osmalona Osa", „Czapków Gaj", „Krynica", „Bagno Książęce", „Pożarnica", legendy związane z nazwami miejscowości np. Komarówka, znane postacie np. Stanisław Samuel Szemiot, Aleksander Oleszczuk „Podlaski Kolberg", postacie zasłużone dla lokalnych społeczności np. ks. Jan Rudnicki związany z Komarówką Podlaską, kult świętych - sanktuarium w Kolembrodach z cudownym obrazem Matki Bożej Kolembrodzkiej z kultem sięgającym XVII w., miejscowe zwyczaje i obrzędy kultywowane przez mieszkańców, muzyka, lokalne wyroby spożywcze, a także charakter miejscowego budownictwa wiejskiego. Szczególne znaczenie dla utrzymania

ciągłości kulturowej i tożsamości lokalnych społeczności wiejskich ma kultura ludowa i tradycyjna obrzędowość.

Na terenie gminy zadania z zakresu utrwalania, upowszechniana i promocji dziedzictwa niematerialnego prowadzi Gminne Centrum Kultury. Ważnymi, promującymi folklor i kulturę ludową regionu wydarzeniami są m.in. Powiatowe Spotkania z Piosenką Ludową w Komarówce Podlaskiej, Powiatowe Spotkania z Folklorem i Dobrym Humorem w Przegalinach Dużych, Regionalny Kiermasz Sztuki Ludowej w Kolembrodach, Biesiada Ludowa w Przegalinach Dużych, dożynki gminne.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art.7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków;

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Rejestr zabytków, dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków (art.8.1. cyt. ustawy).

Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (art.9.1. cyt. ustawy). Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

Na terenie gminy Komarówka Podlaska nie występują obiekty uznane za pomnik historii oraz parki kulturowe.

W rejestrze zabytków nieruchomych województwa lubelskiego z terenu gminy Komarówka Podlaska znajduje się 7 pozycji, w tym 2 zespoły pałacowe, 2 zespoły kościelne, 1 kościół, 1 cmentarz, 1 kaplica. Obiekty wpisane do rejestru zabytków zlokalizowane są w 6 miejscowościach: Brzeziny, Kolembrody, Komarówka Podlaska, Przegaliny Duże, Wólka Komarowska, Żelizna.

l.p	**Miejscowość**	**obiekt**	**Nr rejestru Zabytków, data i nr wpisu**
1	Brzeziny	kaplica na cmentarzu rzymskokatolickim położona na działce wskazanej w decyzji, w granicach cmentarza, wg zał. planu	A/426 - decyzja Wojewody Bialskopodlaskiego z dn. 18.11.1997, znak: PSOZ-1345/3/97
2	Kolembrody	zespół kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP: kościół, dzwonnica, otaczający drzewostan, na działce wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1105 - decyzja WKZ w Białej Podlaskiej z dn. 24.05.1993, znak: PSOZ-318/2/93
3	Komarówka Podlaska	zespół kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Jezusowego: kościół, dom ludowy, dawna plebania, dawna organistówka, ogrodzenie kościoła, drzewostan otaczający kościół – na działkach wskazanych w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1372 - decyzja WKZ w Białej Podlaskiej z dn. 24.05.1993, znak: PSOZ-317/2/93

4	Przegaliny Duże	kościół paraf. pw. Opieki MB z wyposażeniem wnętrza i otoczeniem w granicach cmentarza kościelnego	A/113 - decyzja WKZ w Lublinie z 30.11.1966, znak: Kl.V-7/144/66
5	Przegaliny Duże	założenie pałacowo - ogrodowe: pałac, park i aleje, na działkach wskazanych w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1353 - decyzja WKZ w Białej Podlaskiej z dn. 12.09.1995, znak: PSOZ-1038/3/95
6	Wólka Komarowska	cmentarz wojenny niemiecki z I wojny świat., wraz z drzewostanem, w obrębie działek wskazanych w decyzji, w granicach wg załączników	A/1344 - decyzja WKZ w Białej Podlaskiej z dn. 27.05.1996, znak: PSOZ-551/1/96
7	Żelizna	zespół pałacowo - ogrodowy: pałac, park, łąka i fragment otaczających je olsów, kanał – w granicach wg zał. planu	A/1418 - decyzja WKZ w Białej Podlaskiej z dn. 22.02.1985, znak: KL.VII-5340/6/84/85

5.4. Gminna ewidencja zabytków

W oparciu o art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Zakres gminnej ewidencji zabytków obejmuje:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta), w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Gminna ewidencja zabytków zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami.

W gminie Komarówka Podlaska w gminnej ewidencji zabytków ujętych jest ogółem 41 obiektów nieruchomych i ponad 100 stanowisk archeologicznych. W ewidencji znajdują się 2 zespoły kościelne, 4 założenia pałacowo/dworsko-ogrodowe, 2 pałace, 2 parki, 3 kościoły, 2 dzwonnice, 3 kaplice, 1 kapliczka, 1 dwór, 9 cmentarzy, 1 wiatrak, 2 figury, 1 klasztor, 1 łaźnia, 1 plebania, 1 wikarówka, 1 dom ludowy, 1 sąd, 1 szkoła, 1 ogrodzenie, 1 budynek gminy.

W gminnej ewidencji zabytków gminy Komarówka Podlaska zamieszczono wszystkie obiekty z terenu gminy ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Szczegółowy wykaz obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków zamieszczony jest w części „Aneksy". W ujęciu tabelarycznym zamieszczono wykaz obiektów z podziałem na dwie grupy: zabytki nieruchome, ruchome, parki, cmentarze oraz zabytki archeologiczne.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Spośród elementów dziedzictwa kulturowego gminy najwyższe znaczenie, wyróżniające gminę na tle innych mają następujące zabytki:

1. Zespół kościoła parafialnego w Komarówce Podlaskiej

2. Zespół kościoła parafialnego w Kolembrodach

3. Kościół parafialny w Przegalinach Dużych

4. Założenie pałacowo – ogrodowe w Przegalinach Dużych

5. Zespół pałacowo – ogrodowy w Żeliźnie

Zespół kościoła parafialnego w Komarówce Podlaskiej
pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Komarówce Podlaskiej zbudowany został w latach 1907 - 1912 z inicjatywy proboszcza ks. Jana Rudnickiego oraz parafian. Autorem projektu był Jan Olearski. W 1915 r. wysadzono wieże kościelne, uszkadzając obiekt. W latach 1922 - 25 nastąpiła odbudowa zniszczeń. W tym czasie wybudowano budynki towarzyszące kościołowi tj. plebanię, dom ludowy, organistówkę oraz ogrodzenie placu przykościelnego. W 1968 r. przeprowadzono remont wieży kościelnej, w 2000 r. wymieniono okna w kościele, w 2002 r. wykonano remont elewacji i wnętrza świątyni.

Kościół wzniesiony został w stylu neogotyckim, murowany. Założony na planie krzyża, trójnawowy, z chórem wysuniętym przed nawy boczne, transeptem oraz zamkniętym trójbocznie prezbiterium, do którego przylega od wschodu kaplica i zakrystia, od zachodu zakrystia z aneksem. Wnętrze przykryte jest sklepieniem krzyżowo – żebrowym na gurtach, w środkowym przęśle transeptu wprowadzone sklepienie gwiaździste, w kruchcie krzyżowe. Nawy boczne otwarte są ostrołukowymi arkadami do nawy głównej, podchórze otwarte jest do nawy arkadą, prezbiterium wydzielono szerokim łukiem tęczowym.

Fasada kościoła jest trójosiowa, z wieżą w części wschodniej i niską wieżyczką od zachodu. Na osi fasady znajduje się portal główny, nad nim rozeta. Trójkątny szczyt ujęty jest po bokach pinaklami. Pinakle występują także na skarpach ujmujących portal główny. Tympanon zdobi płaskorzeźba Chrystusa czyniącego cuda. Wieża kościoła jest czterokondygnacyjna, uskokowo zwężająca się ku górze, z hełmem ostrosłupowym i pinaklami na narożach. Wieżyczkę nakrywa wysoki ostrosłupowy hełm. Elewacje ujęte są uskokowymi

szkarpami. Nawę główną i prezbiterium przykrywają dachy dwuspadowe, nad prezbiterium dach przechodzi w trójpołaciowy. Nad nawami bocznymi występują dachy pulpitowe. Ramiona transeptu są nieco niższe od nawy głównej, nakryte dwuspadowymi dachami. Nad zakrystią i kaplicą znajdują się dachy dwupołaciowe.

Teren cmentarza przykościelnego otoczony jest ceglanym murem. Do pn. - zach. narożnika muru przylega murowany z cegły budynek dawnej plebanii. W pd. - wsch. narożniku cmentarza przykościelnego znajduje się murowany dawny Dom Ludowy. Poza ogrodzeniem, w pd.- zach. części, zlokalizowany jest murowany budynek dawnej wikarówki. Wszystkie obiekty posiadają zwarte prostopadłościenne bryły, nakryte wysokimi dachami dwuspadowymi. Pierwotnie posiadały utrzymane w jednym charakterze opracowanie elewacji: ceglane ściany z tynkowanym detalem architektonicznym, gzyms koronujący z fryzem kostkowym, szczyty z tynkowanymi blendami.

Zespół kościoła parafialnego w Kolembrodach
pw. Nawiedzenia NMP

Pierwsza cerkiew wzmiankowana w 1566 r., kolejna w 1754 r.

Obecny kościół p.w. Nawiedzenia NPM zbudowany został w latach 1932 – 1933. W 1935 r. obiekt został oszalowany z zewnątrz, w 1949 r. wewnątrz. W 2011 r. wymieniono stolarkę okienną. W 2016 r. pomalowano wnętrze kościoła, a w 2019 r. elewacje budynku.

Kościół wzniesiony jest z drewna, w konstrukcji zrębowej, obustronnie szalowany. Korpus założony jest na planie prostokąta, trójnawowy. Do prosto zamkniętego prezbiterium o szerokości nawy głównej przylegają dwie zakrystie. Od frontu znajdują się dwie wieże. Wnętrze naw bocznych przykryte jest sklepieniem kolebkowo – krzyżowym, nawa główna i prezbiterium sklepieniem kolebkowym na gurtach. Nawy oddzielone są słupami. Nad kruchtą znajduje się chór muzyczny. Nawa i prezbiterium przykryte są dachem dwuspadowym, nawy boczne i zakrystie dachami dwupołaciowymi. Wieże kościoła są trójkondygnacyjne, zakończone sygnaturkami.

Obok kościoła zlokalizowana jest drewniana dzwonnica wybudowana w 1830 r. wzniesiona w konstrukcji słupowo – ramowej, oszalowana, na rzucie kwadratu. Dwukondygnacyjna, z węższą górną kondygnacją. Przykryta dachem namiotowym z hełmem cebulastym.

Kościół parafialny w Przegalinach Dużych

pw. Opieki NMP

Pierwsza cerkiew wzmiankowana w 1589 r. Obecna wybudowana została w latach 1817 – 1818. W 1875 r. przekazana prawosławnym. W 1919 r. erygowana została parafia rzym.- kat. W 1958 roku wykonano nową sygnaturkę. W latach 2000 - 2001 przeprowadzono remont kapitalny obiektu, obejmujący naprawę zrębu, wymianę szalunków i pokrycie dachu.

Kościół wzniesiony jest z drewna, w konstrukcji zrębowej, oszalowany z zewnątrz. Trójdzielny, złożony z kruchty, trójnawowej części środkowej na planie kwadratu oraz prezbiterium zamkniętego trójbocznie. Do prezbiterium przylegają zakrystie. Wnętrze kryte jest stropami, w nawie głównej występuje pozorne sklepienie kolebkowe. Nawy boczne wydzielone są parami kolumn na cokołach. Korpus i prezbiterium posiadają wspólny dach dwuspadowy, przechodzący w trójpołaciowy w prezbiterium. Zakrystie przykryte są dachami pulpitowymi. Nad prezbiterium umieszczona jest wieżyczka na sygnaturkę.

Założenie pałacowo – ogrodowe w Przegalinach Dużych

Drewniany dwór w Przegalinach wzmiankowany był już ok. 1580 r. jako własność Michała Iwanowicza Bohowityna Kozieradzkiego. W 1 poł. XVII w. nabyty przez Kierdejów, którzy stworzyli tu rezydencję barokową. Kolejni właściciele zespołu to: Ignacy Oziębłowski, Jan Oziębłowski, Józef Wincenty Plater, Kajetan Ożarowski. W 1802 r majątek zakupiony został przez Leonarda Targońskiego, następnie własność jego córki Cecylii i jej męża Wawrzyńca Wysiekierskiego. Od 1857 r. w rękach rodziny Szaniawskich: Wiktora i jego syna Władysława, astronoma. Władysław Szaniawski przebudował dwór oraz przekomponował park. W 1909 r. w sąsiedztwie pałacu wybudował obserwatorium astronomiczne. W 2 poł. XIX w. nastąpiło uprzemysłowienie majątku i rozbudowa części gospodarczej. W czasie I wojny światowej założenie zostało zniszczone. Odbudowane w latach 20 - tych i 30 – tych XX w. W 1943 r. pałac został spalony. W 1959 r. budynek odbudowano i umieszczono w nim szkołę podstawową, obecnie obiekt nie jest użytkowany. Część gospodarcza po 2 wojnie światowej wykorzystywana była przez Gminny Ośrodek Maszynowy, następnie Spółdzielnię Kółek Rolniczych. Do dnia dzisiejszego z zabudowy gospodarczej zachowały się jedynie ruiny magazynu.

Pałac początkowo składał się z parterowego, klasycystycznego dworu, wzniesionego zapewne ok. 1770 - 86 i piętrowego pałacyku, dobudowanego w 4 ćw. XIX w. W 1943 r. obiekt został spalony, w 1959 r. odbudowany w skromniejszej formie; bez skrzydła pierwotnego dworu, tarasu ogrodowego, dobudówki oraz dekoracji elewacji i dekoracji wnętrz. Obecnie

składa się z piętrowego korpusu na planie prostokąta oraz trójkondygnacyjnej wieży na planie kwadratu przy narożniku pd. - wsch. Korpus przykryty jest dachem czterospadowym, nad wieżą znajduje się dach namiotowy z iglicą. Układ wnętrz dwutraktowy.

Park ukształtowany został w obecnej postaci w XIX w. jako krajobrazowy. Posiada czytelny układ barokowej kompozycji z XVIII w.: układ stawów, dróg, alei, szpalerów oraz powiązań widokowych. Na terenie parku rośnie wiele starych drzew, w tym okazów pomnikowych.

Zespół pałacowo – ogrodowy w Żeliźnie

W 1538 r. założony został folwark należący do Hryczynów. W XVII w. wzmiankowany był dwór. W k. XVIII w. majątek stanowił własność Antoniego Łaskiego, w pocz. XIX w. Borkowskich, następnie Zabiełłów, Juliusza Rottingera, Chrzanowskich, Landów. Przed 1914 r. został odkupiony przez Bank Włościański, w 1918 r. przejęty przez Skarb Państwa. W 1943 r. pałac a także oranżeria, stajnia cugowa, zabudowa gospodarcza zniszczone zostały przez partyzantkę radziecką. W 1944 r. przeprowadzono parcelację majątku, w pałacu umieszczono szkołę.

Pałac wzniesiony w pocz. XIX w. jako klasycystyczny uległ w 1943 r. częściowemu zniszczeniu. W 1959 r. został gruntownie przebudowany, wówczas usunięto portyk w elewacji frontowej. Obecnie obiekt nie posiada cech stylowych. Budynek założony jest na planie prostokąta Piętrowy, posiada zwartą, prostopadłościenną bryłę nakrytą niskim dachem czterospadowym.

Park pierwotnie o barokowej kompozycji, przekształcony został w 2 poł. XIX w. w krajobrazowy, z kanałem wodnym na osi kompozycyjnej.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ mocne i słabe strony

Dziedzictwo kulturowe gminy Komarówka Podlaska związane jest mocno z kulturą wiejską. Tereny wiejskie położone w obrębie gminy, podobnie jak w pozostałych regionach kraju, podlegają od czasu II wojny światowej dynamicznym zmianom. W okresie powojennym nastąpiło przerwanie ciągłości kulturowej, pojawiły się nowe negatywne zjawiska, które szczególnie nasiliły się w latach 70 – tych oraz 90 - tych XX w. Przemiany te mają zróżnicowane podłoże: ekonomiczne, gospodarcze, społeczne i obejmują różne obszary kulturowe. Jednym z widocznych negatywnych konsekwencji tych przemian jest zanik zindywidualizowanego oblicza wsi w wyniku rezygnacji z tradycyjnych form budownictwa oraz rozplanowania siedlisk i wprowadzania budownictwa pozbawionego związków z miejscową tradycją budowlaną, często o przypadkowej lokalizacji.

Pomimo tych negatywnych zjawisk we wszystkich wsiach gminy zachowały się przykłady tradycyjnego budownictwa drewnianego, głównie domów mieszkalnych (zwarta grupa drewnianych domów znajduje się w Przegalinach Dużych). Ich stan jest zróżnicowany; występują obiekty niezamieszkałe, o pogarszającym się stanie zachowania jak i budynki zadbane, w dobrym stanie technicznym. Część siedlisk utrzymała tradycyjną wielkość i rozplanowanie.

Znajdujące się na terenie gminy dwa obiekty rezydencjonalne: w Przegalinach Dużych i Żeliźnie nie są niestety użytkowane. W chwili obecnej pałace w Przegalinach i Żeliźnie są zabezpieczone przed zniszczeniem i dewastacją, jednak dalsze, przedłużające się wyłączenie ich z użytkowania spowoduje pogarszanie stanu technicznego obiektów, a brak zabiegów rewaloryzacyjnych w parkach zacieranie ich historycznej kompozycji. Konieczne jest jak najszybsze znalezienie nowego użytkownika dla stanowiącego własność Gminy Komarówka Podlaska zespołu w Żeliźnie lub nowej funkcji, wpisującej się w zabytkowy charakter obiektu i podjęcie kompleksowych prac remontowych i rewaloryzacyjnych. Brak ostatecznego uregulowania kwestii własnościowych zespołu w Przegalinach Dużych uniemożliwia prowadzenie kompleksowych prac remontowo - rewaloryzacyjnych w obiekcie. W ostatnim czasie Gmina Komarówka Podlaska przeprowadziła konserwację drzewostanu zabytkowej alei w Przegalinach Dużych.

Przejawem pozytywnych działań ze strony Gminy są prace remontowe i adaptacyjne podjęte w zespole kościelnym w Komarówce Podlaskiej, przy budynkach dawnej organistówki i dawnego Domu Ludowego. Obiekty te docelowo przeznaczone zostały na cele społeczności

lokalnej. Budynek Domu Ludowego ma zostać wykorzystany na Klub Seniora, zaś w budynku dawnej organistówki planowane jest urządzenie Izby Pamięci.

Dobrym użytkownikiem obiektów zabytkowych na terenie gminy są parafie kościoła rzymskokatolickiego. Kościoły w Komarówce Podlaskiej, Przegalinach Dużych oraz Kolembrodach znajdują się w dobrym stanie zachowania. W 2019 r. pomalowano elewacje kościoła w Kolembrodach. W Komarówce Podlaskiej w 2020 r. zabezpieczono budynek dawnej plebanii poprzez wykonanie nowego dachu i stropu. Przeprowadzono prace remontowe przy budynku Domu Ludowego, planowany jest remont i adaptacja budynku dawnej organistówki. W dobrym stanie są drewniane dzwonnice w Przegalinach Dużych i Kolembrodach. Nie występują zagrożenia w stanie zachowania kaplic wiejskich. W 2015 r. wyremontowana została czynem mieszkańców wsi drewniana kaplica w Walinnie. W dobrym stanie jest kaplica w Żulinkach i Derewicznej. Odnowienia wymaga część kapliczek przydrożnych. W 2011 r. ze środków Gminy Komarówka Podlaska, przy współudziale funduszu Sołectwa Żelizna, przeprowadzono prace remontowe przy figurze św. Floriana w Żeliźnie, w 2013 r. odnowiona została czynem parafian figura Matki Boskiej w zespole parkowym w Przegalinach. Prac remontowych wymaga kaplica cmentarna w Brzezinach. Większość krzyży przydrożnych została w ostatnim czasie odnowiona, nieliczne w złym stanie wymagają naprawy lub wymiany, aby utrzymana została tradycja miejsca.

Zabytkowe cmentarze w Komarówce Podlaskiej, Kolembrodach, Brzezinach są dobrze utrzymane, niestety pozbawione są zieleni komponowanej i drzewostanu. Stan zachowania zabytkowych nagrobków jest zróżnicowany, niektóre wymagają przeprowadzenia prac konserwatorskich. W 2019 r. Gmina oznakowała cmentarz wojenny w Wólce Komarowskiej poprzez umieszczenie tablicy informacyjnej. Cmentarz epidemiczny w Walinnie wymaga przeprowadzenia bieżących prac porządkowych. Dobrze utrzymany jest cmentarz żydowski w Komarówce Podlaskiej.

Spośród obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków zabezpieczenia i remontu wymaga wiatrak w Brzozowym Kącie. Dawny dwór ob. dom mieszkalny w Komarówce Podlaskiej jest częściowo nieużytkowany i częściowo przekształcony. Pozostałe obiekty są w stanie dobrym lub dostatecznym i nie wymagają przeprowadzenia pilnych prac zabezpieczających i remontowych.

W celu określenia podstawowych priorytetów gminnego programu opieki nad zabytkami dokonano analizy szans i zagrożeń dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy

Komarówka Podlaska poprzez wskazanie mocnych i słabych stron. Analizę przeprowadzono na podstawie:

1) analizy uwarunkowań zewnętrznych ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (analiza dokumentów programowych wykonanych na poziomie kraju, województwa, powiatu),
2) analizy uwarunkowań wewnętrznych ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (analiza dokumentów programowych wykonanych na poziomie gminy),
3) analizy zasobu zabytkowego gminy wykorzystanego w diagnozie stanu dziedzictwa kulturowego gminy,
4) oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy,
5) analizy możliwości wykorzystania dziedzictwa kulturowego gminy w rozwoju społecznym i gospodarczym regionu.

Atuty – mocne strony

- atrakcyjne walory naturalne; tereny o walorach krajobrazowych i przyrodniczych umożliwiające rozwój turystyki
- różnorodność zasobu dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego
- różnorodność typów obiektów zabytkowych, w tym duża ilość kapliczek i krzyży przydrożnych
- silna tożsamość kulturowa mieszkańców gminy
- aktywność samorządu na polu pozyskiwania środków finansowych na remonty obiektów zabytkowych w ramach szerszych programów finansowanych zewnętrznie
- aktywność społeczności lokalnych ukierunkowana na zachowanie wartości niematerialnych (działalność Koła Historycznego przy Gminnym Centrum Kultury w Komarówce Podlaskiej, zespoły ludowe, koła gospodyń wiejskich)
- działania społeczności lokalnych zmierzające do zachowaniu w dobrym stanie obiektów zabytkowych (remont kaplicy w Walinnie, konserwacja figury NMP w Przegalinach Dużych, remont figury św. Floriana w Żeliźnie)
- funkcjonowanie Izby Regionalnej w Kolembrodach i Izby Pamięci Narodowej w Komarówce Podlaskiej
- aktywnie działające instytucje kultury (Gminne Centrum Kultury, Biblioteka Gminna)

- organizowanie imprez promujących folklor i kulturę ludową (Spotkania z Piosenką Ludową, Powiatowe Spotkania z Folklorem i Dobrym Humorem w Przegalinach Dużych, Regionalny Kiermasz Sztuki Ludowej w Kolembrodach, dożynki gminne).
- dostępność szlaków turystycznych, wykorzystujących walory przyrodnicze oraz kulturowe gminy

Słabe strony

- degradacja środowiska kulturowego poprzez nadmierne uszczuplanie jego zasobów
- degradacja struktur ruralistycznych poprzez przypadkowe inwestycje, rozpraszanie zabudowy
- zanik tradycyjnego budownictwa wiejskiego
- zanik cech regionalnych w budownictwie
- przedłużający się stan nieużytkowania pałaców w Przegalinach Dużych i Żeliźnie
- brak społecznej opieki nad zabytkami gminy
- brak edukacji z zakresu wartości i ochrony dziedzictwa kulturowego
- niewystarczająca promocja walorów przyrodniczo - kulturowych gminy
- niewielkie zainteresowanie tradycją ludową i folklorem wśród młodzieży
- niewystarczające wykorzystanie potencjału kulturowego i przyrodniczego gminy dla rozwoju turystyki i rekreacji
- brak bazy turystycznej
- niedostateczny zakres świadczenia usług agroturystycznych

Szanse

- możliwość prowadzenia systemowej rewitalizacji obszarów ważnych społecznie i kulturowo dla społeczności lokalnych
- możliwość pozyskania zewnętrznych środków finansowych na rzecz rewitalizacji obszarów, rewaloryzacji i adaptacji obiektów zabytkowych
- możliwość dofinansowywania prac remontowych przy obiektach zabytkowych na terenie gminy w ramach podjętej przez Radę Gminy Komarówka Podlaska Uchwały Nr XIV/111/2016 z dnia 25 maja 2016 r. w sprawie określenia zasad udzielania przez

Gminę Komarówka Podlaska dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków

- wykorzystanie obiektów zabytkowych na cele służące lokalnym społecznościom
- uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego
- podjęte działania remontowe z adaptacją na cele społeczne obiektów w zespole kościoła parafialnego w Komarówce Podlaskiej
- możliwość wykorzystania potencjału tkwiącego w zespole pałacowo - parkowym w Żeliźnie
- organizowanie imprez kulturalnych, wystaw, spotkań, festiwali, koncertów, widowisk promujących lokalną tradycję
- aktywizacja lokalnych społeczności w celu kultywowania miejscowych tradycji
- istniejące regulacje prawne w zakresie ochrony krajobrazu
- popularyzacja przemysłów czasu wolnego w oparciu o obiekty dziedzictwa kulturowego
- wzrost zapotrzebowania na usługi turystyczne oraz wypoczynek na obszarach wiejskich w bliskim kontakcie z naturą
- rozwój turystyki na bazie walorów naturalnych i kulturowych gminy
- zwiększenie ilości gospodarstw agroturystycznych o zróżnicowanej ofercie usług
- powstanie szlaków turystyki kulturowej pieszej, konnej, rowerowej

Zagrożenia

- zanik tradycyjnych form budownictwa
- utrata i rozpad tradycyjnych więzi społecznych, zanik oryginalnych cech oraz tradycyjnych funkcji organizmów wiejskich
- pogorszenie stanu zachowania pałaców w Przegalinach Dużych i Żeliźnie
- niska świadomość społeczna dotycząca zasobu i wartości zabytków z terenu gminy
- słabe zainteresowanie młodego pokolenia twórczością ludową
- brak bazy turystycznej
- brak specjalistycznych opracowań mających na celu ochronę krajobrazu kulturowego gminy

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Zgodnie z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania na okres czterech lat gminnego programu opieki nad zabytkami. Program przyjmuje do realizacji na mocy uchwały rada gminy. Z realizacji programu wójt sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy. Program opieki nad zabytkami ma na celu, w szczególności:

1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;

2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W „Programie Opieki Nad Zabytkami Gminy Komarówka Podlaska na lata 2021 – 2024", przy określaniu działań priorytetowych uwzględniono cele wymienione w art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wnioski wynikające z diagnozy stanu dziedzictwa kulturowego oraz oceny opracowań strategicznych gminy.

Priorytetowe działania i zadania do realizacji w ramach „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Komarówka Podlaska na lata 2021 – 2024" zostały przedstawione w formie tabelarycznej. Wyszczególniono trzy priorytetowe kierunki działań, którym przyporządkowane zostały zadania do realizacji.

PRIORYTET I:

Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy jako potencjalnego czynnika rozwoju społeczno - gospodarczego gminy

PRIORYTET II:

Ochrona krajobrazu kulturowego gminy

PRIORYTET III:

Promocja w zakresie spuścizny kulturowej jako czynnika współtworzącego lokalną tożsamość kulturową mieszkańców i budującego zewnętrzny wizerunek gminy

PRIORYTET I	
Kierunki działań	**Zadania**
1. Poprawa stanu zachowania zabytków	1. Remont i adaptacja na Izbę Pamięci wpisanego do rejestru zabytków budynku dawnej organistówki w zespole kościelnym w Komarówce Podlaskiej. *Zadanie realizowane w ramach Osi Priorytetowej 7 - Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego, Działania 7.1 - Dziedzictwo kulturowe i naturalne – Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020. Zadanie współfinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.*

	2. Modernizacja ujętego w gminnej ewidencji zabytków budynku Gminnego Centrum Kultury i Gminnej Biblioteki Publicznej w Komarówce Podlaskiej *Zadanie realizowane w ramach Osi Priorytetowej 7 - Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego, Działania 7.1 - Dziedzictwo kulturowe i naturalne – Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020. Zadanie współfinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.* 3. Podejmowanie działań w celu uregulowania kwestii własnościowych założenia pałacowo – ogrodowego w Przegalinach Dużych. 4. Podejmowanie działań w celu znalezienia nowego użytkownika dla zespołu pałacowo - ogrodowego w Żeliźnie lub nowej funkcji umożliwiającej adaptację obiektu na cele gminne z wprowadzeniem funkcji nienaruszającej zabytkowy charakter obiektu. 5. Monitorowanie stanu zachowania cmentarza wojennego w Wólce Komarowskiej. 6. Monitorowanie stanu zachowania obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy - przeglądy stanu technicznego obiektów. 7. Prowadzenie bieżących prac remontowych i porządkowych przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy.

	8. Dofinansowywanie w ramach obowiązującej uchwały prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, stosownie do potrzeb i składanych wniosków. 9. Współpraca z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych - doradztwo w postępowaniach związanych z pozyskaniem funduszy zewnętrznych, wspieranie działań związanych z prowadzeniem prac konserwatorskich i robót budowlanych. 10. Podejmowanie działań w celu pozyskiwania środków zewnętrznych na rewaloryzację obiektów zabytkowych. 11. Stała weryfikacja i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków.

PRIORYTET II	
Kierunki działań	**Zadania**
2. Ochrona układów ruralistycznych	1.Uwzględnienie w planie zagospodarowania przestrzennego: - ochrony panoram i przedpoli widokowych osad,

	- powstrzymanie rozpraszania osadnictwa poprzez wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach wsi na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk, - utrzymanie historycznych gabarytów i form architektonicznych zabudowy.

PRIORYTET III	
Kierunki działań	**Zadania**
1. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy	1. Wspieranie działalności Koła Historycznego w Komarówce Podlaskiej. 2. Utworzenie strony internetowej poświęconej dziedzictwu kulturowemu gminy. 3. Wspieranie publikacji i działań o charakterze edukacyjnym, naukowym, popularyzatorskim dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy np. publikacji dotyczącej działalności Ks. Jana Rudnickiego. 4. Wprowadzenie tematyki związanej z lokalnym dziedzictwem kulturowym i historią do edukacji szkolnej /propagowanie miejscowego dziedzictwa kulturowego poprzez np. organizowanie zajęć tematycznych, wycieczek, konkursów, lekcji

	poświęconych historii i dziedzictwu kulturowemu regionu/. 5. Utrzymanie w dobrym stanie istniejącej ścieżki edukacyjnej w Kolembrodach. 6. Wspieranie inicjatyw indywidualnych i społecznych związanych z dziedzictwem niematerialnym gminy – jego identyfikacją, dokumentowaniem, utrwalaniem i przekazywaniem (tj. zwyczaje, tradycje, obrzędy, rzemiosło).
2. Promocja dziedzictwa kulturowego gminy	1.Oznakowanie we współpracy ze Starostwem Powiatowym obiektów zabytkowych. 2. Wspieranie funkcjonowania i tworzenie izb regionalnych i izb pamięci narodowej. 3. Kontynuacja corocznych imprez propagujących folklor i kulturę ludową.

Oczekiwane rezultaty realizacji zadań w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami obrazuje poniższa tabela.

Zadania	**Oczekiwane rezultaty**
Remont i adaptacja wpisanego do rejestru zabytków budynku dawnej organistówki w zespole kościelnym w Komarówce Podlaskiej.	Poprawa stanu technicznego budynku, wykorzystanie obiektu na cele społeczne – utworzenie izby pamięci.
Modernizacja ujętego w gminnej ewidencji zabytków budynku Gminnego Centrum Kultury i Gminnej Biblioteki Publicznej w Komarówce Podlaskiej.	Poprawa stanu technicznego budynku.
Podejmowanie działań w celu uregulowania kwestii własnościowych założenia pałacowo – ogrodowego w Przegalinach Dużych.	Ustalenie praw własności do obiektu. W dalszej perspektywie przystąpienie do prac remontowych i rewaloryzacyjnych.
Podejmowanie działań w celu znalezienia nowego użytkownika dla zespołu pałacowo - ogrodowego w Żeliźnie lub nowej funkcji umożliwiającej adaptację obiektu na cele gminne.	Znalezienie nowego użytkownika dla zespołu i w dalszej perspektywie przystąpienie do prac remontowych i rewaloryzacyjnych.
Monitorowanie stanu zachowania cmentarza wojennego w Wólce Komarowskiej.	Utrzymanie cmentarza w dobrym stanie zachowania.

Monitorowanie stanu zachowania obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy Komarówka Podlaska.	Utrzymanie obiektów w dobrym stanie technicznym. Eliminacja ewentualnych zagrożeń w utrzymaniu i stanie technicznym obiektów.
Prowadzenie bieżących prac remontowych i porządkowych przy obiektach zabytkowych stanowiących własność Gminy Komarówka Podlaska.	Utrzymanie obiektów w dobrym stanie zachowania.
Dofinansowywanie w ramach obowiązującej uchwały prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.	Zwiększenie ilości prowadzonych prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych. Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych.
Współpraca z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych.	Upowszechnianie wiedzy dotyczącej możliwości pozyskiwania funduszy zewnętrznych na remonty obiektów zabytkowych, zwiększenie liczby obiektów zabytkowych poddanych pracom konserwatorskim i robotom budowlanym. Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych.
Podejmowanie działań w celu pozyskiwania środków zewnętrznych na rewaloryzację obiektów zabytkowych.	Zwiększenie liczby obiektów zabytkowych poddanych pracom konserwatorskim i robotom budowlanym. Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych.

Stała weryfikacja i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków.	Pozyskiwanie wiedzy na temat obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
Wspieranie działalności Koła Historycznego w Komarówce Podlaskiej.	Wzrost zainteresowania mieszkańców gminy historią regionu, zwłaszcza wśród dzieci oraz młodzieży.
Utworzenie strony internetowej poświęconej dziedzictwu kulturowemu gminy.	Wzrost zainteresowania dziedzictwem kulturowym wśród mieszkańców gminy.
Wspieranie publikacji i działań o charakterze edukacyjnym, naukowym, popularyzatorskim dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy np. publikacji dotyczącej działalności Ks. Jana Rudnickiego.	Wzrost wiedzy w na temat dziedzictwa kulturowego i historii gminy wśród jej mieszkańców.
Wprowadzenie tematyki związanej z lokalnym dziedzictwem kulturowym i historią do edukacji szkolnej.	Pozyskanie wiedzy na temat miejscowego dziedzictwa kulturowego i wzrost zainteresowania lokalną historią wśród dzieci i młodzieży.
Utrzymanie w dobrym stanie istniejącej ścieżki edukacyjnej w Kolembrodach.	Zwiększenie zainteresowania młodego pokolenia historią regionu.

Wspieranie inicjatyw indywidualnych i społecznych związanych z dziedzictwem niematerialnym gminy – jego identyfikacją, dokumentowaniem, utrwalaniem i przekazywaniem.	Aktywizacja społeczna i kulturowa różnych grup wiekowych. Przekazywanie młodym pokoleniom miejscowych zwyczajów, tradycji, obrzędów.
Oznakowanie we współpracy ze Starostwem Powiatowym obiektów zabytkowych.	Zwiększenie dostępu do obiektów zabytkowych.
Wspieranie funkcjonowania i tworzenie izb regionalnych i izb pamięci narodowej.	Zwiększenie zainteresowania historią regionu, lokalną tradycją i kulturą ludową wśród mieszkańców gminy.
Kontynuacja corocznych imprez propagujących folklor i kulturę ludową.	Zwiększenie zainteresowania lokalną tradycją i kulturą ludową wśród mieszkańców gminy.
Określenie kryteriów ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.	Utrzymanie i rewaloryzacja charakteru krajobrazu wiejskiego oraz ochrona przed dewastacją otoczenia obiektów zabytkowych.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Komarówka Podlaska będzie realizowany poprzez wykonanie wskazanych w programie zadań w celu osiągnięcia wyznaczonych priorytetów.
Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno - ekonomicznych i finansów publicznych.

Zadania będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- ✓ instrumentów prawnych,
- ✓ instrumentów finansowych,
- ✓ instrumentów koordynacji,
- ✓ instrumentów społecznych,
- ✓ instrumentów kontrolnych.

1. Instrumenty prawne

Instrumenty prawne wynikają z obowiązujących przepisów prawnych. Do instrumentów prawnych, jakimi dysponuje gmina, bazujących na obowiązujących ustawach i przepisach szczegółowych, umożliwiających realizację programu należy np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, rozszerzenie zasobu gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, w tym wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Instrumenty finansowe:

- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością Gminy Komarówka Podlaska,
- udzielanie dotacji w ramach istniejącej Uchwały Rady Gminy Komarówka Podlaska Nr XIV/111/2016 z dnia 25 maja 2016 r. w sprawie określenia zasad udzielania przez Gminę Komarówka Podlaska dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich.

3. Instrumenty koordynacji:
- realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi,
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

3. Instrumenty społeczne:
- działania promocyjne i informacyjne dotyczące zasobu i znaczenia dziedzictwa kulturowego gminy, zmierzające do wzrostu zainteresowania społecznego i zaangażowania w ochronę dziedzictwa społeczności lokalnych,
- działania edukacyjne rozszerzające wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi, stowarzyszeniami, właścicielami oraz użytkownikami obiektów zabytkowych,
- działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z dziedzictwem kulturowym (wykorzystanie obiektów zabytkowych, turystyka, kultura),

4. Instrumenty kontrolne:
- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- monitorowanie stanu zachowania obiektów zabytkowych,
- ocena zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy,
- sporządzanie, co dwa lata, sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu opieki nad zabytkami wójt sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
b) efektywność ich wykonania.

Poniżej przedstawiono zestaw mierników syntetycznych, pozwalających ocenić stopień realizacji programu. Zestaw mierników opracowany został na poziomie działań priorytetowych.

Priorytetowe działania	**Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy jako potencjalnego czynnika rozwoju społeczno-gospodarczego gminy**
Kryteria i wskaźniki	Liczba wykonanych oględzin obiektów zabytkowych. Liczba i wartość dofinansowania obiektów zabytkowych objętych wsparciem zewnętrznym. Wielkość dotacji do prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Liczba weryfikacji dokonanych w GEZ.

Priorytetowe działania	**Ochrona krajobrazu kulturowego gminy**
Kryteria i wskaźniki	Liczba obszarów objętych ochroną w planach/zmianach do planu zagospodarowania przestrzennego gminy.

Priorytetowe działania	**Promocja w zakresie spuścizny kulturowej jako czynnika współtworzącego lokalną tożsamość kulturową mieszkańców i budującego zewnętrzny wizerunek gminy**
Kryteria i wskaźniki	Liczba oznakowanych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Liczba osób odwiedzających izby regionalne i izby pamięci. Liczba zorganizowanych imprez promujących folkor i kulturę ludową, konkursów z zakresu wiedzy o regionie, festynów, działań edukacyjnych na terenie gminy.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Środki finansowe na realizację zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami na terenie gminy Komarówka Podlaska mogą zostać pozyskane ze środków:

- publicznych

- środki krajowe np.:

  - ✓ dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
  - ✓ dotacje Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
  - ✓ dotacje wojewódzkie
  - ✓ budżet Powiatu Radzyńskiego
  - ✓ budżetu Gminy Komarówka Podlaska
  - ✓ programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
  - ✓ promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

- środki dostępne w ramach programów finansowanych z Unii Europejskiej

- z sektora prywatnego (osób fizycznych, prawnych, kościelnych, stowarzyszeń, organizacji, itp., w tym w ramach projektów partnerstwa publiczno - prywatnego).

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zgodnie z art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, m.in. na zapewnieniu warunku prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku. Obowiązek dbania o stan zachowania zabytku, w tym ponoszenie kosztów związanych z robotami budowlanymi prowadzonymi przy obiekcie, pracami konserwatorskimi i restauratorskimi spoczywa więc na właścicielu zabytku. Z kolei art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi, że zadaniem organów administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków jest m.in. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków.

Realizacja zadań Gminy Komarówka Podlaska w zakresie ochrony zabytków powinna przebiegać na trzech płaszczyznach:

1. Opieki nad zabytkami stanowiącymi własność Gminy Komarówka Podlaska;
2. Wspierania robót budowlanych, prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach z terenu gminy niebędących własnością Gminy Komarówka Podlaska;
3. Ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym krajobrazu kulturowego całego obszaru gminy.

Gmina Komarówka Podlaska jest właścicielem dwóch zespołów wpisanych do rejestru zabytków: zespołu pałacowo – ogrodowego w Żeliźnie oraz założenia pałacowo – ogrodowego w Przegalinach Dużych. Poprawa stanu zachowania zabytków, zapobieżenie ich dewastacji wymaga pilnego uregulowania kwestii własnościowych w odniesieniu do założenia w Przegalinach Dużych oraz znalezienie nowego użytkownika dla zespołu w Żeliźnie.

W latach 2019 - 2020 Gmina Komarówka Podlaska ze środków własnych przeprowadziła prace rewaloryzacyjne w alei lipowej założenia pałacowo – ogrodowego w Przegalinach Dużych. W 2019 r. wykonano prace pielęgnacyjne i zabezpieczające w koronach drzew oraz wycinkę drzew. W 2020 r. przeprowadzono cięcia regulujące, wycinkę zakrzaczeń, prace pielęgnacyjne i redukcyjne w koronach drzew oraz nowe nasadzenia.

Ważnym elementem działań Gminy Komarówka Podlaska w sferze opieki nad zabytkami jest wspieranie na tym polu działań właścicieli obiektów zabytkowych. Istotnym narzędziem pomocowym, służącym poprawie stanu zachowania zabytków z terenu gminy jest

podjęta przez Radę Gminy Komarówka Podlaska Uchwała Nr XIV/111/2016 z dnia 25 maja 2016 r. w sprawie określenia zasad udzielania przez Gminę Komarówka Podlaska dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. Województwa Lubelskiego z 2016 r. poz. 2191). Uchwała daje możliwość podmiotom posiadającym tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków ubiegania się o dotacje na prace określone w art.77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy łącznym spełnieniu przez zabytek następujących kryteriów:

1) znajduje się na stałe na obszarze gminy Komarówka Podlaska;

2) jest dostępny publicznie;

3) posiada istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe dla mieszkańców gminy Komarówka Podlaska.

W ramach powyższej Uchwały w 2016 r. Gmina Komarówka Podlaska przekazała dotację dla parafii Kolembrody w wysokości 10 000 zł.

Gmina Komarówka Podlaska przejawia aktywność w zakresie pozyskiwania funduszy zewnętrznych związanych z ochroną zabytków. W chwili obecnej na terenie miejscowości Komarówka Podlaska realizuje projekty dotyczące trzech obiektów zabytkowych, które są współfinansowane ze środków zewnętrznych. Dwa z nich należą do Parafii w Komarówce Podlaskiej (budynek d.organistówki oraz d. Domu Ludowego), jeden jest własnością Gminy (budynek Gminnego Centrum Kultury).

W 2020 r. Gmina Komarówka Podlaska realizowała projekt współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020, Osi priorytetowej 11 Włączeni społeczne, Działanie 11.2 Usługi społeczne i zdrowotne, polegający na remoncie wpisanego do rejestru zabytków Domu Ludowego w zespole kościelnym w Komarówce Podlaskiej, etap I, obejmujący: wymianę stolarki okiennej i drzwiowej wewnętrznej i zewnętrznej, remont istniejącej i wydzielenie nowej łazienki, remont posadzek, wykonanie tynków wewnętrznych i elewacyjnych oraz malowanie ścian, wykonanie nowej instalacji wod. - kan. i instalacji elektrycznej na parterze, wykonanie instalacji odgromowej, orynnowanie.

Kwota dofinansowania 294 228,00 zł brutto.

Cała wartość inwestycji 500 342,18 zł brutto.

Planowanym zadaniem, współfinansowanym ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, pn. „Efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w Gminie Komarówka Podlaska”, realizowanym w ramach Osi Priorytetowej 7 - Ochrona dziedzictwa

kulturowego i naturalnego, Działania 7.1 - Dziedzictwo kulturowe i naturalne – Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 jest remont i adaptacja wpisanego do rejestru zabytków budynku dawnej organistówki w zespole kościelnym w Komarówce Podlaskiej oraz modernizacja ujętego w gminnej ewidencji zabytków budynku Gminnego Centrum Kultury i Gminnej Biblioteki Publicznej. Termin zakończenia realizacji projektu planowany jest do 2021-11-30.

Zakres remontu budynku byłej organistówki obejmuje: wymianę konstrukcji drewnianego stropu, wymianę więźby dachowej wraz z pokryciem dachowym i orynnowaniem, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej zewnętrznej oraz stolarki wewnętrznej, ocieplenie stropu, wykonanie nowych warstw posadzkowych, naprawę rys, osuszenie ścian, wykonanie hydroizolacji, odwodnienia opaskowego budynku, nowych kominów i ścian działowych, wykonanie nowych instalacji wewnętrznych, (elektrycznej, wod.- kan. i grzewczej) oraz budowę zewnętrznego zbiornika na gaz zasilającego budynek. Projekt zakłada utworzenie w budynku izby pamięci z elementami interaktywnej ekspozycji.

Planowany udział finansowy Gminy Komarówka Podlaska w remont d. organistówki wynosi 214 358,88 zł.

W celu pełnej realizacji zadań „Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Komarówka Podlaska na lata 2021 – 2024" określonych w priorytecie I „Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy jako potencjalnego czynnika rozwoju społeczno - gospodarczego gminy" zaleca się wydzielenie środków na ochronę zabytków w budżecie gminy. Art. 4 cyt. powyżej ustawy nakłada na organy administracji publicznej obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie. W celu ułatwienia planowania prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych oraz sprawnej kontynuacji realizowanych projektów zalecane jest, w miarę istniejących możliwości, coroczne zwiększanie poziomu finasowania. Docelowo pożądanym jest ustalenie stałego poziomu wydatków na ochronę zabytków np. stały procentowy udział środków na wsparcie prac przy zabytkach, ustalony w corocznym budżecie gminy.

Realizacja przez Gminę Komarówka Podlaska zadań z zakresu ochrony zabytków powinna obejmować opiekę nad zabytkami, którymi właścicielem jest Gmina Komarówka Podlaska oraz ochronę dziedzictwa kulturowego, w tym krajobrazu kulturowego całego obszaru gminy. Stosownie do art. 7 ustawy z dnia 8 marca 1990 o samorządzie gminnym do zadań własnych gminy należą m.in. sprawy ładu przestrzennego oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Narzędziem ochrony krajobrazu kulturowego są miejscowe plany

zagospodarowania przestrzennego. Realizacja priorytetu II programu: „Ochrona krajobrazu kulturowego gminy” powinna skupiać się na płaszczyźnie związanej z planowaniem przestrzennym. Zgodnie z art. 4 pkt 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jednym z działań, podejmowanych przez organy administracji publicznej związanych z ochroną zabytków jest „uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Zadania „Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Komarówka Podlaska na lata 2021 – 2024” w ramach priorytetu III – „Promocja w zakresie spuścizny kulturowej jako czynnika współtworzącego lokalną tożsamość kulturową mieszkańców i budującego zewnętrzny wizerunek gminy” mogą być realizowane przez gminne instytucje kultury w ramach ich działalności programowej (Gminne Centrum Kultury, Gminna Biblioteka Publiczna) oraz przez funkcjonujące na terenie gminy stowarzyszenia, koła, parafie we współpracy merytorycznej i wsparciu finansowym samorządu gminnego.

12. ANEKSY

WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU GMINY KOMARÓWKA PODLASKA UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	rejestr zab.
1	Brzeziny	Kaplica na cmentarzu rzymskokatolickim	Brzeziny, cmentarz, pn. część wsi	A/426
2	Brzeziny	Cmentarz rzymskokatolicki	Brzeziny, pn. część wsi	A/426
3	Brzozowy Kąt	Wiatrak	Brzozowy Kąt nr 21	
4	Derewiczna	Kapliczka Matki Boskiej	Derewiczna nr 100/103	
5	Kolembrody	Zespół kościoła paraf. pw. Nawiedzenia NMP	Kolembrody nr 64	A/1105
6	Kolembrody	Kościół paraf. rzym.- kat. pw. Nawiedzenia NMP	Kolembrody nr 64	A/1105
7	Kolembrody	Dzwonnica przy kościele paraf.	Kolembrody nr 64	A/1105
8	Kolembrody	Cmentarz greckokatolicki ob. katolicki	Kolembrody w zach. części wsi	
9	Komarówka Podlaska	Zespół kościoła paraf.pw. Najśw. Serca Pana Jezusa	Komarówka Podlaska, ul. Ks. J. Rudnickiego 23	A/1372
10	Komarówka Podlaska	Kościół w zespole kościoła paraf.	Komarówka Podlaska, ul. Ks. J. Rudnickiego 23	A/1372
11	Komarówka Podlaska	Plebania w zespole kościoła paraf.	Komarówka Podlaska, ul. W. Batki 3	A/1372
12	Komarówka Podlaska	Wikarówka /wpisana do rejestru zabytków jako Organistówka/ w zespole kościoła paraf.	Komarówka Podlaska, ul. Ks .J. Rudnickiego 21	A/1372
13	Komarówka Podlaska	Dom Ludowy w zespole kościoła paraf.	Komarówka Podlaska, ul. Ks .J. Rudnickiego 23	A/1372
14	Komarówka Podlaska	Ogrodzenie w zespole kościoła paraf.	Komarówka Podlaska, ul. Ks .J. Rudnickiego 23	A/1372
15	Komarówka Podlaska	Cmentarz przykościelny rzymskokatolicki	Komarówka Podlaska, ul. Ks. J. Rudnickiego 23	
16	Komarówka Podlaska	Łaźnia ob. dom	Komarówka Podlaska, ul. Ks. J. Rudnickiego 17	

17	Komarówka Podlaska	Cmentarz katolicki	Komarówka Podlaska, ul. Cmentarna	
18	Komarówka Podlaska	Cmentarz żydowski	Komarówka Podlaska, przy drodze lokalnej z Komarówki Podl. do wsi Rudno	
19	Komarówka Podlaska	Cmentarz żydowski	Komarówka Podlaska, ul. Krótka 15	
20	Komarówka Podlaska	Dwór	Komarówka Podlaska, ul. S.Staszica nr 67/69	
21	Komarówka Podlaska	Klasztor	Komarówka Podlaska	
22	Komarówka Podlaska	Budynek Gminy ob. Gminne Centrum Kultury	Komarówka Podlaska, ul.S.Staszica 6	
23	Przegaliny Duże	Założenie pałacowo- ogrodowe	Przegaliny Duże nr 65	A/1353
24	Przegaliny Duże	Pałac w założeniu pałacowo - ogrodowym	Przegaliny Duże nr 65	A/1353
25	Przegaliny Duże	Park w założeniu pałacowo - ogrodowym	Przegaliny Duże nr 65	A/1353
26	Przegaliny Duże	Figura Matki Boskiej Niepokalanej	Przegaliny Duże, przy wjeździe do założenia dworsko-ogrodowego od strony wsi	
27	Przegaliny Duże	Sąd ob. dom	Przegaliny Duże nr 138	
28	Przegaliny Duże	Szkoła ob. dom	Przegaliny Duże nr 134	
29	Przegaliny Duże obręb Brzeziny	Cerkiew unicka ob. kościół paraf. rzym.- kat. pw. Opieki NMP	Przegaliny Duże nr 24	A/113
30	Przegaliny Duże obręb Brzeziny	Dzwonnica przy kościele paraf.	Przegaliny Duże nr 24	
31	Przegaliny Duże obręb Brzeziny	Cmentarz przy kościele paraf.	Przegaliny Duże nr 24	A/113
32	Przegaliny Duże obręb Brzeziny	Założenie dworsko - ogrodowe	Przegaliny Duże nr 26	
33	Walinna	Kaplica pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	Walinna nr 15	
34	Walinna	Cmentarz epidemiczno - katolicki	Walinna, przy drodze do Walinna - Sachalin	
35	Wólka Komarowska	Cmentarz wojenny niemiecki	Wólka Komarowska, przy drodze do Komarówki Podlaskiej	A/1344
36	Żelizna	Zespół pałacowo - ogrodowy	Żelizna nr 91	A/1418
37	Żelizna	Pałac	Żelizna nr 91	A/1418
38	Żelizna	Park	Żelizna nr 91	A/1418

39	Żelizna	Figura św. Floriana	Żelizna, w rozwidleniu dróg do Komarówki Podl. i Przegalin Dużych	
40	Żulinki	Założenie dworsko - ogrodowe	Żulinki nr 25	
41	Żulinki	Kaplica pw. św. Rodziny	Żulinki nr 14/15	

WYKAZ ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH Z TERENU GMINY KOMARÓWKA PODLASKA UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

l.p.	**Miejscowość**	**Obiekt**	**Czas powstania**	**Obszar AZP**	**Nr stanowiska**
1	Brzeziny	osada	późne średniowiecze, okres nowożytny	65-84	16
2	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa	okres nowożytny	66-85	83
3	Brzozowy Kąt	osady	epoka kamienia - epoka brązu, okres nowożytny	66-85	56
4	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa	epoka żelaza	66-85	55
5	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa	starożytność, wczesne średniowiecze	66-85	54
6	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa, osada	epoka kamienia, epoka żelaza /ślad osadnictwa/, okres nowożytny /osada/	66-85	84
7	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa	mezolit	66-85	82
8	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa	wczesna epoka brązu, epoka żelaza	66-85	81
9	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa, osada	okres nowożytny /ślad osadnictwa/, epoka kamienia, epoka żelaza /osada/	66-85	78
10	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa, osada	epoka kamienia, okres nowożytny	66-85	80
11	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa	wczesna epoka brązu ?	66-85	77
12	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa	mezolit	66-85	76
13	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa	epoka żelaza, wczesne średniowiecze, okres nowożytny	66-85	64
14	Brzozowy Kąt	ślady osadnictwa	starożytność, okres nowożytny	66-85	63
15	Brzozowy Kąt	ślady osadnictwa	epoka kamienia	66-85	62

16	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa osada	epoka kamienia /ślad osadnictwa/, okres nowożytny /osada/	66-85	61
17	Brzozowy Kąt	ślad osadnictwa, osada	epoka żelaza, późne średniowiecze /ślad osadnictwa/, okres nowożytny /osada/	66-85	58
18	Derewiczna	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	66-84	25
19	Derewiczna	wieś historyczna	XVI-XX w.	66-84	24
20	Derewiczna	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	66-84	23
21	Derewiczna	ślady osadnictwa	epoka kamienia, późne średniowiecze, okres nowożytny	66-84	22
22	Derewiczna	ślad osadnictwa	epoka kamienia – epoka żelaza	66-84	21
23	Derewiczna	osada	okres nowożytny	66-84	20
24	Derewiczna	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	66-84	19
25	Derewiczna	ślad osadnictwa	epoka kamienia, epoka żelaza	66-84	18
26	Derewiczna	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze ?	66-84	17
27	Derewiczna	ślad osadnictwa	epoka żelaza	66-84	16
28	Derewiczna	luźne stanowiska	kultura amfor kulistych, neolit	66-84	1
29	Derewiczna	obozowisko, ślad osadnictwa osada	wczesna epoka brązu /obozowisko/, wczesne średniowiecze /ślad osadnictwa/, okres nowożytny/osada/	65-85	9
30	Derewiczna	ślad osadnictwa, osada	epoka kamienia /ślad osadnictwa/, okres nowożytny /osada/	66-85	7
31	Derewiczna	ślad osadnictwa	starożytność	66-85	6
32	Kamienna	ślady osadnictwa	okres nowożytny	65-85	14
33	Kamienna	ślady osadnictwa	okres nowożytny	65-85	15
34	Kolembrody	ślad osadnictwa	kultura grobów kloszowych?, wczesna epoka żelaza?	64-85	6
35	Kolembrody	ślady osadnictwa	kultura łużycka, epoka brązu, wczesna epoka żelaza, późne średn., okres nowożytny	64-85	7
36	Kolembrody	ślad osadnictwa, osady	epoka kamienia, epoka brązu /ślad osadn./, późne średniowiecze, okres nowożytny /osady/	64-85	8
37	Kolembrody	osady	kultura łużycka, epoka brązu, wczesna epoka żelaza, późne średn.	64-85	9
38	Kolembrody	osada?	późne średniowiecze/okres nowożytny	64-85	10

39	Komarówka Podlaska	ślady osadnictwa	mezolit, epoka kamienia – epoka żelaza	66-85	4
40	Komarówka Podlaska	ślad osadnictwa	epoka kamienia, epoka żelaza	66-85	15
41	Komarówka Podlaska	ślad osadnictwa, osada	starożytność /ślad osadnictwa/ okres nowożytny /osada/	66-85	14
42	Komarówka Podlaska	osada	okres nowożytny	66-84	13
43	Komarówka Podlaska	ślady osadnictwa	okres nowożytny	65-85	3
44	Komarówka Podlaska	ślady osadnictwa	okres nowożytny	65-85	4
45	Komarówka Podlaska	ślady osadnictwa, osada	epoka kamienia, epoka żelaza, okres nowożytny /osada/	66-84	15
46	Komarówka Podlaska	ślady osadnictwa	epoka kamienia, okres nowożytny	66-84	14
47	Komarówka Podlaska	ślady osadnictwa	epoka kamienia	66-85	12
48	Komarówka Podlaska	osady, ślad osadnictwa	kultura amfor kulistych, neolit /osada/, starożytność /osada/, okres nowożytny /ślad osadnictwa/	66-85	11
49	Komarówka Podlaska	ślady osadnictwa, osady	paleolit schyłkowy, epoka kamienia, neolit, starożytność /osada/, okres nowożytny /osada/	66-85	5
50	Komarówka Podlaska	osada	późne średniowiecze – okres nowożytny	66-85	40
51	Komarówka Podlaska	ślad osadnictwa	epoka kamienia	66-85	39
52	Komarówka Podlaska	ślady osadnictwa	epoka kamienia - epoka żelaza, okres nowożytny	66-85	38
53	Komarówka Podlaska	ślad osadnictwa	późne średniowiecze	66-85	37
54	Komarówka Podlaska	ślad osadnictwa, osada	późne średniowiecze ? ślad osadnictwa, okres nowożytny /osada/	66-85	36
55	Komarówka Podlaska	ślady osadnictwa, osady	epoka żelaza, okres rzymski, późne średniowiecze /ślady osadnictwa/, okres nowożytny /osada/	66-85	35
56	Komarówka Podlaska	ślad osadnictwa, osada	późne średniowiecze/ ślad osadnictwa/ okres nowożytny /osada/	66-85	34
57	Komarówka Podlaska	ślady osadnictwa	epoka kamienia, okres nowożytny	66-85	33
58	Komarówka Podlaska	studnia	nieokreślony	66-85	32

59	Komarówka Podlaska	ślady osadnictwa, osada	epoka kamienia, epoka żelaza /ślady osadnictwa/, późne średniowiecze /osada/	66-85	31
60	Komarówka Podlaska	ślad osadnictwa	starożytność	66-85	30
61	Komarówka Podlaska	osada	późne średniowiecze – okres nowożytny	66-85	29
62	Komarówka Podlaska	ślad osadnictwa	epoka kamienia	66-85	28
63	Komarówka Podlaska	ślady osadnictwa	wczesna epoka brązu, okres nowożytny	66-85	27
64	Komarówka Podlaska	ślad osadnictwa	epoka kamienia, epoka żelaza	66-85	22
65	Przegaliny Duże	ślady osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	65-84	9
66	Przegaliny Duże	Ślady osadnictwa	starożytność, okres nowożytny	65-84	8
67	Przegaliny Duże	osada ? ślad osadnictwa	kultura przeworska?, młodszy okres przedrzymski - okres rzymski? /osada/, okres nowożytny	65-84	7
68	Przegaliny Duże	osada?	kultura łużycka, epoka brązu - wczesna epoka żelaza	65-84	6
69	Przegaliny Duże	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	65-84	5
70	Przegaliny Duże	ślady osadnictwa	starożytność, okres nowożytny	65-84	4
71	Przegaliny Duże	ślady osadnictwa	epoka kamienia – epoka brązu, późne średniowiecze - okres nowożytny	65-84	3
72	Przegaliny Duże	osada	późne średniowiecze, okres nowożytny	65-84	13
73	Przegaliny Duże	osada	późne średniowiecze	65-84	15
74	Przegaliny Duże	ślady osadnictwa, osada	starożytność, wczesne średniowiecze /ślady osadnictwa/, okres nowożytny /osada/	65-84	14
75	Przegaliny Duże	ślady osadnictwa	wczesna epoka żelaza, okres nowożytny	65-84	12
76	Przegaliny Duże	osada	późne średniowiecze	65-84	11
77	Przegaliny Duże	ślady osadnictwa	starożytność, wczesne średniowiecze	65-84	10
78	Przegaliny Małe	osada	okres nowożytny	65-84	17
79	Walinna	ślady osadnictwa	neolit – wczesna epoka brązu,późne średniowiecze - okres nowożytny	65-85	11
80	Walinna	ślady osadnictwa	okres nowożytny	65-85	12
81	Walinna	ślady osadnictwa	okres nowożytny	65-85	13
82	Walinna	cmentarzyka	okres nowożytny 1917-1919	65-85	16
83	Walinna	ślady osadnictwa	okres nowożytny	65-85	18

84	Walinna	ślady osadnictwa	późne średniowiecze – okres nowożytny	65-85	20
85	Walinna	ślady osadnictwa	okres nowożytny	65-85	21
86	Walinna Sachalin	ślad osadnictwa	późne średniowiecze-okres nowożytny	65-85	19
87	Wiski	ślady osadnictwa, osada	starożytność, wczesne średniowiecze /ślady osadnictwa/, późne średniowiecze - okres nowożytny /osada/	65-85	5
88	Wiski	ślady osadnictwa	epoka brązu, późne średniowiecze, okres nowożytny	66-85	16
89	Wiski	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, okres nowożytny	66-85	26
90	Wiski	ślady osadnictwa, osada	kultura łużycka, epoka brązu /ślad osadnictwa/, okres nowożytny /osada/	66-85	25
91	Wiski	ślad osadnictwa	epoka kamienia - epoka żelaza	66-85	24
92	Wiski	ślady osadnictwa, osada	epoka kamienia, epoka żelaza, starożytność, wczesne średniowiecze /ślady osadnictwa/. późne średniowiecze /osada/	66-85	23
93	Wiski	osada	okres nowożytny	66-85	20
	Wiski	ślad osadnictwa, osady	epoka kamienia, starożytność, okres nowożytny	66-85	21
94	Wiski	ślad osadnictwa, osada	epoka kamienia /ślad osadnictwa/, okres nowożytny /osada/	66-85	19
95	Wiski	ślad osadnictwa	starożytność	66-85	18
96	Wiski	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	66-85	17
97	Wiski	ślad osadnictwa	neolit	66-85	104
98	Wiski Kolonia	ślady osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka żelaza, starożytność, wczesne średniowiecze, okres nowożytny	65-85	6
99	Wiski Kolonia	ślady osadnictwa	okres nowożytny	65-85	7
100	Wiski Kolonia	ślady osadnictwa	okres nowożytny	65-85	8
101	Wiski Kolonia	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	65-85	9
102	Wiski Kolonia	ślad osadnictwa „wieś i folwark”	okres nowożytny	65-85	10
103	Woroniec	ślady osadnictwa	okres nowożytny	65-85	17
104	Woroniec	ślad osadnictwa	epoka kamienia, epoka żelaza	66-85	65

105	Woroniec	ślad osadnictwa, osada	epoka brązu, epoka żelaza /ślad osadnictwa/, okres nowożytny /osada/	66-85	57
106	Woroniec	osada	epoka brązu, epoka żelaza	66-85	60
107	Woroniec	ślady osadnictwa	epoka kamienia, epoka żelaza, okres nowożytny	66-85	59
108	Woroniec	ślady osadnictwa	epoka kamienia, epoka żelaza, późne średniowiecze, okres nowożytny	66-85	66
109	Zasumińskie	ślad osadniczy	wczesne średniowiecze	64-86	4
110	Żelizna	osada, ślad osadnictwa	epoka brązu, późne średniowiecze /ślad osadnictwa/, okres nowożytny /osada/	64-85	13
111	Żelizna	osada	późne średniowiecze	64-85	11
112	Żelizna	osada	późne średniowiecze, okres nowożytny	64-85	12

ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY

Kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Komarówce Podlaskiej

Kościół parafialny pw. Nawiedzenia NPM w Kolembrodach

Kościół parafialny pw. Opieki NMP w Przegalinach Dużych

Pałac w zespole pałacowo – ogrodowym w Żeliźnie

Pałac w założeniu pałacowo – ogrodowym w Przegalinach Dużych

Opracowanie: Agnieszka Sokolnicka

Fotografie: Agnieszka Sokolnicka